

קונטרס

ביאור הגר"א

על ותתפלל תנח

עם ביאור
מבואר ומשולב
בתוך המקרא
בתוספת מקורות
ציורים והערות

אלול תשפ"ב

אם למקרא

עיקר ביאורו של רבינו משולב באופן מתומצת בתוך המקרא, ואילו המקורות והרחבת הדברים הנמצאים בביאורו חובאו בהערות שלמטה.

היכן שהוספנו דברים בביאורו של רבינו, הוקפו בסוגריים מרובעות.

נעשה השתדלות להצמוד ללשונו של רבינו, אמנם יש מקומות שהוספנו כמה תיבות כדי שהדברים יהיו מבוארים, ובעיקר במקורות שציין לדבריו שהובאו באופן מלא ומורחב, וכן הוספנו עוד מקורות לנכתב.

♦

הארות והערות יתקבלו בברכה

טל. 052-7151500

hhgra5558@gmail.com

עימוד, עיצוב ופריסה:

053-3169929

פתח דבר

הנה חז"ל (מגילה לא.) תיקנו לנו לקרוא בתורה ביום הראשון של ראש השנה 'זה' פקד את שרה, שנפקדה בהאי יומא, וכן ההפטרות היא על פקידת חנה שגם היא נפקדה בר"ה, ובזה נמצא כי ההפטרות היא מעין הפרשה, כנהוג תמיד. אלא שלפי זה יש מקום להבין את מה שהובא להלכה בטוש"ע (אר"ח סי' תקפד) שמפטיד עד 'זירם קרן משיחו', לכאורה אם מטרת הקריאה היא להזכיר את פקידתה של חנה, א"כ אין צורך באמירת כל פסוקי 'זתתפלל חנה'.

אלא שכל משכיל על דבר אמת מבין נאמנה, כי אין בדברי חז"ל אלו צידוף מקרים גרידא, אלא כי ישנו חוט המקשר בין פקידתה של שרה לזו של חנה.

כי כשם שאצל שרה לא נזכרה לטובה, רק בשביל למלאות את חסרונה הטבעי לבן, אלא על זכותה להיות אם האומה, ולהעמיד את הבן אשר עליו נאמר 'כי ביצחק יקרא לך זרע', ומזרעו יבנה בית ישראל, זו היא הפקידה והזכירה שעוסקים אנו בה ביום 'הרת עולם', יום המלכת מלכו של עולם, ובו נידון האם וכיצד יזכה הנברא כי עיניו הגשמיים וצרכיו האישיים יהיו נשזרים לתוך רקמת גילוי מלכותו של הבורא בהאי עלמא, האם יטול חלק בבניית פסיפס השלם בתיקון מלכות שד-י.

וכן שמואל הנביא עליו נאמר (תהלים צט ו) 'משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו', שקול כמשה ואהרן. ובחז"ל (מדרש שמואל ג) מובא, שכמה זמן היתה בת קול יוצאת ואומרת עתיד צדיק אחד לילד ושמואל שמו, וכל הנולדים בו בפרק קראו בשמותם שמואל, וכשנולד שמואל בן חנה פסק הבת קול. כי דוקא חנה שאמרה: 'ה' צבאות אם ראה תראה בעיני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו לה' כל ימי חייו ומזרה לא יעלה על ראשו', היא שלא בקשה

את הזרע' לעצמה אלא כדי לתתו לה' בחזרה, ממילא זכתה גם זכתה להביא לעולם את אותו 'שמואל הצדיק' שעליו היתה מכריזה הבת קול מימים ימימה, והוא העמיד את מלכות בית דוד במושחו את דוד המלך, וחז"ל (והריות יב.) מלמדים אותנו שכבר אמו בקשה על זה באומרה: "רמה קרני – ולא רמה פכי, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם, שאול ויהוא שנמשחו בפק לא נמשכה מלכותם".

וא"כ מובן מאליו כי גם תפילתה – שירתה של אמו אחר הולדו, אינה הודאה אישית גרידא, אלא גולמת היא בתוכה את כל העבר והעתיד בקורות ימיה של כנסת ישראל, ולתוך שורשרת מופלאה זאת נכנסה אף זכותה להעמיד לעם ישראל את אחד מגדולי נביאיה – שמואל הנביא, וע"כ נאה וגם יאה ליום בו נידון העולם בכלל ובפרט על העבר ועל העתיד, שישורר בו שיר הנבואה.

והנה בביאורו של רבינו הגר"א על 'תתפלל חנה' מוצאים אנו חזון נפרץ, וטועמים אנו בו טעם לשבח כיצד דבר ימיה של כנסת ישראל משוחרר להפליא בתפילתה של חנה.

ואסיים בשבח והודיה להשי"ת על הזכות שנפלה בחלקי להוציא לאור עולם את ביאורו של רבינו הגר"א, וכידוע לכל מעיין כי דברי רבינו הגר"א הם בבחינת מעט המחזיק את המרובה עמוק עמוק מי ימצאנו, וכל המטרה בחיבור זה הוא רק בבחינת מראה מקום הוא לו. ואציין בזאת נאמנה את חיבורו המופלא של הגה"צ הגר"ש ברוועדה זצ"ל על ביאור הגר"א, שהיה לי למאיר דרך בעריכת חיבור זה.

יה"ר דיתבדרון מיליה בבי מדרשא, ויעלו על שלחנם של מלכים מאן מלכי רבנן, תופסי התורה ועמליה בטוהרה, וחיבור זה יהיה לתועלת המבקשים להנות מאורו הגדול של רבינו הגר"א, ולא יצא מכשול מתחת ידינו, כי לתקן באנו ולא לקלקל.

יצחק שמעוני

מכתב ברכה

מהגה"צ ר' דוד גולד שליט"א

מח"ס: שתרנלנו בתורתך, אורחות מוסר, בני חיל, החזק במוסר, הרחורי תשובה, ועוד
מנהל רוחני ב"שיבת" תפארת משה" בני ברק

בס"ד

כ"ו מנחם אב תש"פ

לתלמידי משכבר הימים
יקר לליבי עד מאד
הרב יצחק שמעוני שליט"א

אזכרה ימים מקדם בעת שכתנו בשבת תחכמוני, בישיבה הרמה
"תפארת משה".

כבר משחר נעוריק ניכרו בך ניצנים של גדלות, וכל מכריך ידעו כי
הנך נועד לגדולות. עמלך ושקידתך בתורה היו לשם דבר,
ובסייעתא דשמיא בוצין בוצין מקטפיה ידיע.

עוד זוכרני כי בהזדמנויות שונות, כאשר היית מדבר לפני בני
הישיבה הק', במסיבות חג וכדו', היינו כולנו אחוזי התפעלות
מעומק הדברים שהשמעתה, ומהקף הידיעות שהייתה שזור בדבריך.
במיוחד התרגשנו לראות בחור צעיר לימים שיש בו טעם זקנים.

ובמו בסוגיות הש"ס, מצאתה מקום להתגדר בנושאים שונים
ומגוונים אשר יסודותם בכתבי הקדמונים.

ובעת גליה לדרעיה ונפל נהורא בקונטרס המיוחד שאתה מדפיס
ועולה, בביאור מה שכתב אדונינו הגר"א זצ"ל בתחילת שיר
השירים שד' פסוקים הראשונים הם כנגד הרגלים, ודברי פי חכם חן,
וראויים הדברים לעלות על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן.

יחזקאל אריאל
שמואל ורבי חיים אברהם
אברהם אריאל
חיים אריאל
דוד אריאל
דוד אריאל
דוד אריאל
דוד אריאל
דוד אריאל
דוד אריאל

ותתפלל חנה

ביאור הגר"א

בפרשה זו כלל כל הניסים והנפלאות שעשה השי"ת לנו מימות אברהם אבינו ע"ה עד ביאת גואלינו במהרה בימנו אמן סלה; כל זה יגיד בפרשה הזאת אחת לאחת, מפני שכל חלקי העולמות כלולים ביו"ד ענינים^א, וכן התורה וכל חלקי מצותיה כלולים בעשרת הדברות^ב, לכן כלל כל המזמור הזה בי' פסוקים לעומת י' הספירות מלמעלה למטה^ג.

(א) וַתִּתְפַּלֵּל חָנָה וַתֹּאמֶר עֲלֵי – שמח לבי

כנגד אברהם, ששני הלבבות רָמָה קָרְנִי בִיהוָה^א נשלמו בו והיה לאחד^ב כנגד יצחק בשעת העקדה^ג

רָחֵב פִּי עַל-אוֹיְבֵי זֶה יַעֲקֹב שַׁמְדוֹ כִּי שָׁמַחְתִּי כנגדו עשו ולבן^א

בִּישׁוּעָתָךְ כנגד יוסף^א

(ב) אֵין-קָדוֹשׁ בִּיהוָה כנגד יציאת מצרים^א כִּי אֵין בְּלִילָךְ כנגד מתן תורה^ב

וְאֵין צֹר בְּאַלְהֵינוּ כנגד בנין בית המקדש^א

(ג) וְעַכְשִׁיו מְדַבֵּר כנגד האומות שבאו להילחם בישראל, והראשון שבהם היה עמלק^א שֶׁבֶא בְּזִמְנֵים^ב אֶל-תָּרְבוֹ

על מה שהרבה ללכת במדבר ת' תִּדְבְּרוּ מהרבה כדי להילחם עם ישראל

גְּבוּהָה גְּבוּהָה כנגד שני בתי המקדש^א יֵצֵא עֲתָק

מִפִּיָּכֶם כנגד כנעני מלך ערד ששינה לשונו ומלבושו ויצא ללחום בישראל^א כִּי אֶל יַדְעוֹת

יְהוָה נגד הכנענים שטמנו עצמם במערות, ולא וידע השי"ת מחשבתם והרג אותם^ז נִתְּבְנוּ וְלוֹ

עֲלָלוֹת כנגד בלק :
ובלעם^ח

(ד) בִּימֵי מֹשֶׁה קָנְשֶׁת גִּבּוֹרִים של סיחון ועוג תַּתִּים - חָנוּ ! עם ישראל ה' נִבְשָׁלִים בַּבְּנוֹת מוֹאָב אֲזָרוּ חֵיל עד שי"ב אלף חלוצי צבא לקחו :
בשבי יותר מל"ב אלף איש^י

(ה) בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ שָׁבַעִים בְּלָחֶם הֵם נִשְׁכָּרוּ להיות שואבי מים^{כא} וְרַעֲבִים הֵם יִשְׂרָאֵלִיִּם חָדְלוּ מרעבונם, בבואם לארץ^{כב} עַד-עֲקָרָה עם ישראל כִּד יִלְדָּה - יִרְשָׁה שְׁבָעָה עֲמִים וְרַבַּת בָּנִים האומות שהיו בארץ אֲמִלְלָה:

(ו) עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר - יְהוָה מִמִּית - כאשר מת משה ודור המדבר, שזכו למדרגת חיים^{כז} וּמִתִּיגָה דור דעה^{כח}, נאמר שנתנוצץ לנו אורם, בכל ראשי הדורות^{כט} מוֹרִיד שְׂאֹל , בימי סיסרא, שהביא אותם לדיוטא התחתונה כמו שואל^ל יַעֲלֵל ע"י הכוכבים משמים :
שנלחמו עמו^ל

(ז) יְהוָה מוֹרִישׁ בִּימֵי מִדְּיָן וּמִעֲשִׂיר עֲדֵנוֹן^{ע"י} מִשְׁפִּיל בימי בני עמון^כ אֶת-מְרוֹמָם ע"י יפתח^{כא} :

(ח) מְלָכִים את מעפֹר אל - הוא מַאֲשֵׁפֶת^ל שמשון^ה ע"י עֵלְּ

היכן שהעמידו יָרִים את עם ישראל שהתאוו להשיב את הארון אל מקומו. ודוד המלך זכה אֶבְיֹן שהיו בבחינת

לְהוֹשִׁיב' - לשבת עַם-נְדִיבִים הם האבות^ה וְשָׁלַח בְּנוֹ זָכָה כִּסֵּא לשבת על -

כְּבֹד - כסאו יִנְחֹלֶם את המלכות^ה, וגם בגלות למרות שנפלו ממלכותם עדיין לא סר 'שבט מיהודה'^ה כִּי יתברך, וכן

לִיתְהוֹל מַצָּנוּ - משפטי ה' אֶרֶץ - היא חו"ל, וזה ניתן וְיָשַׁת לראשי הגלויות שבבבל, וְיָשַׁת

עֲלֵיהֶם תִּבֵּל - היא א"י^ה המתקיימת על עמוד התורה^ה, ע"י צאצאי הלל :

(ט) רָגְלֵי חסידו חֲסִידָיו אלו 'החרש' וְיִשְׁמֹר והמסגר^ה בלגות וְיִשְׁעִים בכל

זה המן שהיה בגלות מדי, ובקש לתלות את מרדכי על עץ, ובא לפני המלך - בְּחֵשֶׁךְ קודם אור היום יִדְמוּ לבקש על זה

נעשה כאלם והוכרח לבסוף לעשות יקר למרדכי^ה כִּי-לֹא בְּכַח יִגְבֵּר

אִישׁ אלו החשמונאים : על היונים^ה

(י) יְהוֹה^ה יִתְּנוּ - ישבר מעצמו מריבו מְרִיכָיו מלכות אדום^ה שהוא מריב עֵלְּ תמיד עם ה'.

עֲלֵיוֹ זהו גוג ומגוג^ה בְּשָׁמַיִם יִרְעֵם ואחר מלחמת גוג ומגוג יְהוֹה יִדִּין - ישפוט

אֶפְסֵי-אֶרֶץ את כל הגוים^ה, וְיִתֶּן-עֵז לְמַלְכּוֹ זה משיח בן יוסף^ה וְיָרֵם

קָרָן מְשִׁיחֹו זה משיח בן דוד^ה :

ותתפלל חנה

ביאור הגר"א

בפרשה זו כלל כל הניסים והנפלאות שעשה השי"ת לנו מימות אברהם אבינו ע"ה עד ביאת גואלינו במהרה בימנו אמן סלה; כל זה יגיד בפרשה הזאת אחת לאחת, מפני שכל חלקי העולמות כלולים ביו"ד ענינים^א, וכן התורה וכל חלקי מצותיה כלולים בעשרת הדברות^ב, לכן כלל כל המזמור הזה ב' פסוקים לעומת "הספירות מלמעלה למטה".

הערות וצינונים

ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם, כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים, כמו שאמרה בסוף 'כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל', ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת עוכדי גלולים הנמשלים לאשה שילדה בנים הרבה, והיא מתגאה בהם ושמחה עליהם, בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה - והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיוולדת מעט בנים, אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה, עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישוכו אל ה' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם, ואז אותה שתהיה רבת בנים - אומללה פירוש נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח, ומה שילדה יכרת ויאבד; וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשוכינו לארצינו במהרה בימינו, ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה, וישראל ינצלו הטובים שבהם,

א. ויש להביא סמך לדברי רבינו שבתפילה כאן כלולים כל הניסים והנפלאות, ממש"כ הרד"ק (פ"א) וז"ל: "ויתכן לומר כי אמרה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה ג"כ על כנ", ולכך התחיל בה בלשון 'ותתפלל', כי לשון התפלה יפול ברוב על הענינים העתידים, ובמעט על מה שעבר, ואמרה זה ברוח נבואה, ולכך הושמה במכתב בין הנביאים, כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם, כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים, ודעתנו בזה הפסוק והשירה כולה, כי אמרה חנה: כל עניני העולם וצרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו, והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו, ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני, והוא יתן להם בקשתם

הערות וצינונים

הרע והוא חלק הלא תעשה", עכ"ל].
וכן הובא בפרש"י עה"פ (שמות מד יב)
'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הִהָרֶה וְהִיָּה
שָׁם וְאֶתְנָה לָךְ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה
וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם'. [דהנה
יש לשאול על אומרו 'התורה והמצוה
אשר כתבתי להורותם', שהרי את התורה
כתב משה רבינו בפועל ולא הוא ית',
וע"ז כתב רש"י וז"ל: "כל שש מאות
ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות
הן, ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד
לכל דבור ודבור מצות התלויות בו",
עכ"ל. ובתרגום יונתן מובא: "וַיֹּאמֶר יי
לְמֹשֶׁה סוּק קְדָמִי לְטוֹרָא וְהִי תִמָּן
וְאֵיתָן לָךְ יֵת לִוְיִי אֲבָנָא דְּבִהּוֹן רְמִיזוּ
שְׁאָר פְּתָגְמֵי אוֹרִייתָא וְשִׁית מָאָה וְתִלְסָרֵי
פְּקוּדֵיִיא דְּכְתִּיבִית לְאַלּוּפֵיהוֹן". והאיפה
שלמה כתב, שממה שהוסיף 'שאר
פתגמי אורייתא' יש להביא סימוכין
למה שדייק רבינו בלשונו ואמר: 'וכן
התורה וכל מצוותיה כלולים בעשרת
הדברות', היינו שיש כאן שני ענינים הן
עצם התורה והן מצוותיה. והמבי"ט (יב)
אלקיס שער היסודות פ"ג) דבר נכבדות בענין
זה ונביא בזה חלק מדברותיו: "עשרת
הדברות עם היותם עיקרי התורה במה
שבינינו לבינו, ובמה שבינינו לבינינו, לא
מפני זה לבד נכתבו הם לבדם בלוחות,
אלא מפני היות בהם רמז לכל מצות
התורה בענינים ובאותיותיהם תרי"ג, כנגד
כל מצות עשה ולא תעשה, כי כל
אות מהן מורה ורומזת על מצוה אחת

ועל זה אמר 'רגלי חסידיו ישמור', וכל
הענין נמשך בזה הדרך, ומעתה פתחתי
לך הדרך ותבין מעצמך".

ב. כמו שהובא בחז"ל (מד"ר פי"ג סט"ו)
עה"פ (נמדר 1 ז'): כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב
מְלֵאָה קְטָרֶת. "עשרה זהב אלו עשרת
הדברות שהיו כתובים בלוחות כמה
דתימא (דנריס י) ויכתוב על הלוחות
כמכתב הראשון וגו', זהב כמה דתימא
(שי"ע ה) ידיו גלילי זהב, ואומר הנחמדים
מזהב וגו', מלאה קטורת שתרי"ג מצות
בלולות בהן, וכן את מוצא תרי"ג אותיות
יש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תרי"ג
מצות". ונבענף יוסף כתב על דברי
המדרש וז"ל: "נראה לי שסבירא לי'
להמדרש כדעת רבנן (שי"ע רנה 6 יג)
דכל העשרת הדברות שמעו ישראל מפי
הקב"ה. אבל לר' יהושע שסובר (ס)
שרק השני דברות הראשונות שמעו
מפי הקב"ה. יסבור שבשני הדברות
הראשונות היה נכלל כל התרי"ג מצוות.
וזה מה שכתוב במדרש "בשעה שאמר
הקב"ה אנכי נקבע התורה בלבם, ובשעה
שאמר לא יהיה לך פסק היצר הרע
מביניהם, וכיון שאמר דבר אתה עמנו
חזרו לכמו שהיו". וכתב הגר"א (שי"ע
6 ב) כי שני דברות הראשונות הם כלל כל
התורה וכל המצוות 'אנכי' - כולל כל
מצוות עשה, 'לא יהיה לך' - כולל כל
מצוות לא תעשה (עפ"י המיקווי וזהר מיקון כג).
ולכן מחמת 'אנכי' נקבע התורה בלבבם,
ומחמת 'לא יהיה לך' פסק מהם היצר

(א) וְתִתְּפִלָּל תְּנָה וְהֵאמַר עָלַי – שִׁמְח לְבִי

בִּיהוּה כנגד אברהם, ששני הלבבות נשלמו בו והיה לאחד^ה **רָמָה קֶרְנִי בִּיהוּה** כנגד יצחק בשעת העקדה^י

הערות וצינונים

שמוצפנת ומוטמנת בתוך האש השחורה. דהנה על תיבת 'אנכי' דורשת הגמ' (שם קפ.) 'אנא נפשי כתבית יהבית', נמצא שהמשמעות הפשוטה של תיבת 'אנכי' כפי שהיא כתובה היא האש השחורה, ואילו המשמעות הפנימית של תיבה זאת, הנוטריקון 'אנא נפשי כתבית יהבית', היא האש הלבנה שמוצפנת בתוך האש השחורה].

ג. והם: כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. כמובא בברייתא מעשה תורה (פי' יז אות י).

ד. באבות דר"נ (פל"ד) מובא שישנם עשר לשונות של שמחה, וחד מהם עליזה, יעו"ש.

[אלא שעדיין יש להבין מדוע לשון 'עלץ' נאמר בדוקא על השמחה שבלב. ויתכן לומר בזה כי שמחת הלב, הוא ביטוי לשמחה שאינה מושלמת, בבחינת 'ליבא לפומא לא גליא', והיינו שהשמחה עדיין לא פרצה לחוץ אלא שמורה בלב; והדברים מתבארים יותר לפי מה שכתב רבינו בביאורו למשלי (י"א י) עה"פ: 'בְּטוֹב צְדִיקִים תַּעֲלֶץ קֶרְיָה וּבְאֶבֶד רָשָׁעִים רָנָה', (וראו לענינו הכא נקולל אמרין) וז"ל: 'בְּטוֹב צְדִיקִים תַּעֲלֹץ קֶרְיָה – כי כאשר הקב"ה

ידועה ומיוחסת לאותה האות לידוע סתרי תורה ומפלאות תמים דעים, וא"כ יתחייב שכל אות ואות מהאותיות של עשרת הדברות היא הוראה לעצמה למה שהיא רומזת, ואין לה קשר עם אותיות שלפניה ושל אחריה, ולכן נחקקו כל אחת בפני עצמה בלוחות, וכלל כלן כן כמו תיבה אחת, וענין דבור אחד שהוא הוראה ורמז לכל מצות התורה, אלא שאח"כ בס"ת נכתבו ונחלקו אותן האותיות לתיבות שיורו על מצות עשה ולא תעשה של עשרת הדברות". עיי"ש שהאריך אומר בנידון.

]ונראה להוסיף בהבנת הדבר הנאמר כאן, כי בעשרת הדברות רמזו כל התורה, לפי מה שראיתי להרב נחום קסטנר שליט"א (נמתיצות הפרשה חקת) שכתב לבאר על מה שמובא בחז"ל ירושלמי (סוטה ת:) 'נתנה תורה אש שחורה על גבי אש לבנה', ותמיהה יש כאן, אש לבנה אם 'כתב' הוא, הרי אין כתב ע"ג כתב (גטיץ יט.), ואם תאמר שאינו 'כתב' אז לשם מה הוא בא, כי הרי אינו נראה?. וביאר, שמוכח מינה שהאש הלבנה איננה הכתב, הכתב הוא האש השחורה הנראית לעין, ואילו האש הלבנה היא זו

הערות וצינונים

חוצץ. וזה מונח גם במטבע לשון בתפילת מנחה של שבת 'אברהם יגל יצחק וירנן', בהקדם למה שכתב לבאר האבודרהם (תפילת מנחה של שבת) וז"ל: "אברהם ויצחק ישמחו כשיעקב וכניו ינוחו בו בשבת... ואמר גילה באברהם ורינה ביצחק, לפי שיצחק הוא קרוב יותר לבני אברהם שניתנה להם השבת, ויש לו שמחה יותר ממנו. לפיכך נאמר בו 'רנה' שהוא יותר מ'גילה', שנאמר (ישעיה נה ז) 'אף גילת ורנן', ועוד, כי 'גילה' הוא בלב ו'רנה' הוא בפה", עכ"ל. אצל אברהם שהוא בחינת הבוקר ישנה את תחילת השמחה 'שמחה בצפרא', ואצל בנו שהוא יותר קרוב לשלמות - שהיא מידת יעקב - יש בחינה יותר גבוהה והיא רנה. יוצא כי ממידתו של אברהם אבינו לומדים אנו את הבחינה של 'לבא לפומא לא גליא', אמונה יוקדת בלב הגם שלא ניתן לבטותה בפה. וע"ז אנו מבקשים בימים הנוראים "ופתחון פה למיחלים לך", וביאר השפתי חיים: "בזמן הגלות יש מצב שהמייחלים והמצפים לישועת ה' אינם יכולים לפתוח את פיהם לדבר ולשכנע אחרים לייחל לישועת ה', כי מיד יטענו לעומתם אלו שאינם מאמינים - הלא אתם רואים שהמציאות היא הפוכה - הצדיקים סובלים ומושפלים, והרשעים מצליחים. לכן בזמנים כאלו, אף שמייחלים לישועה ומאמינים שכל הצרות וההשפלות הן לטובתנו, אי אפשר 'לפתוח את הפה' ולומר זאת

מציל את עמו ישראל מצריהם העומדים עליהם, מתחילה גואל אותם ומיטיב להם, ואח"כ נוקם את נקמתם מהצרים, כמו במצרים, שמתחילה גאל אותם, ואח"כ איבד המצרים בים סוף. וכן בהמן, מתחילה היטיב למרדכי, ואח"כ הפיל את המן ותלו אותו, בכדי שיהיה הוא עצמו רואה גדולת ישראל ושה' הוא האלקים. וכאשר הוא מיטיב לצדיקים אז העיר שמחה (תענוג), אבל עדיין אינם מרננים ומשבחים להקב"ה, אך אח"כ כאשר נוקם מהעומדים עליהם, אז הם מרננים ומשבחים להקב"ה. וזהו: 'בטוב צדיקים תעלוץ קריה', כמ"ש 'והעיר שושן צהלה ושמחה', ואח"כ כאשר נקם הקב"ה מאויביהם אז היתה הרנה כמו בים סוף ובפורים. והסוד הוא כמ"ש בזוהר (ס"א רט ז) 'שמחה בצפרא רננה ברמשא', 'אברהם יגל יצחק וירנן', עכ"ל. והיינו שה'יעלוץ' מבטא את ראשית השמחה היכן שעדיין לא הגיעה לשלמותה.

ובאמת שכל זה מבטא את מהותו של אברהם אבינו איש האמונה למרות שכלפי חוץ חיי הוא בנסיונות לא פשוטים, ועל הקשה שבהם - ניסיון העקדה אומר הפייט (עט שפירא רמון): "עין במר בוכה ולב שמח". כלפי חוץ העין מחייבת את הבכי, עת לכתו לשחוט את בנו יחידו; אבל בלב פנימה ישנה שמחה עצומה על קיום רצון קונו, שמחה שלא ניתן לעת עתה לתת לה ביטוי הולם כלפי

הערות וצינונים

הוא התחלה וכל התחלה מעל להעדר. אבל הצדיק עצם מעלתו הוא עליון מאוד, ואיך לא יהיה ברשותו הלב שהוא התחלה, עיי"ש בהמשך דבריו. והנה דברים אלו תואמים מאוד למדרגת אברהם אבינו הנלמדת כאן, כי לא זכה רק למה שלבו יהיה מסור בידו כשאר הצדיקים, אלא יתרה מזו זכה ל'לב נאמן' כפה ואיחד בין הרע לטוב, ולכן זכה ל'עלץ לבי', וכל זה משום שהוא ההתחלה והראשית לכל הצדיקים האחרים בהיות שהוא זכה ליסוד את האמונה, ולנטוע את שורשיה בלבות בני העולם. והנה רבינו ציין למה שהובא בספרי (ואתחנן פרשה לז) 'ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך' - נגד אברהם שנאמר בו 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'. 'ובכל נפשך' - נגד 'יצחק שמסר את נפשו בעקידה'. 'ובכל מאודך' - נגד 'יעקב שנתן את כל ממונו בעד מערת המכפלה. ומה שכתב אח"כ 'והיו הדברים האלה על לבבך' - חתם באברהם לבד. וביאר שענין החתימה באברהם הוא לפי אומרים (פסחים קיז): "אמר רבי שמעון בן לקיש: 'ואעשך לגוי גדול' - זהו שאומרים 'אלהי אברהם', 'ואברכך' - זהו שאומרים 'אלהי יצחק', 'ואגדלה שמך' - זהו שאומרים 'אלהי יעקב', יכול יהו חותמין בכולן - תלמוד לומר 'והיה ברכה' - כך חותמין, ואין חותמין בכולן". והיינו שהחתימה וגילוי השלמות היא בהשתייכות למידת אברהם 'בכל לבבך' שלמות הלב עם בוראו. וראוי להזכיר

ברבים; אך לעת"ל כאשר השי"ת יגלה את מלכותו לעיני כל, אז יהיה פתחון פה למיחלים לך".

ה. כנאמר (נחמיה ט ט): 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך' - 'לבבו' ולא לבו, היינו שעשה מיצר הרע יצר טוב, ונהיו לאחדים אצלו (ירושלמי נרכות פ"ט ה"ה דף סז), ומציאת הלב כנאמן היה אחר מה שעמד בכל הנסיונות, ומתוך שמחת לב, כנאמר.

ובנותן טעם להביא כאן את מש"כ המהר"ל (אור חדש ו 1) בביאורו לדברי המדרש (אסתר א ג) "ויאמר המן בלבו - הרשעים ברשות לבם 'ויאמר עשיו בלבו' (בראשית כו מא)... אבל הצדיקים לבם ברשותם, הדא הוא דכתיב 'וחנה היא מדברת על לבה'..." 'ויאמר דוד אל לבו' (ש"א כו א), ודומין לבוראן 'ויאמר ה' בלבו' (בראשית כ כא), וז"ל: "פירוש, כי הלב הוא התחלת המחשבה והדעת, אשר יחשוב בלבו (והערות המהדיר מסין י"ס הוסף: ונשמר יט א אמרו: כשדס שמה הלב שמה תחלה... ולעתיד לבוא מביא הקב"ה כל האצירים, ואינו מנחם תחלה אלא הלב. והמהדיר"א בפירושו לאבות פ"ג מ"א כתב: "חוקר לב - ששם התחלת הוויית המתענה"). והרשע אין לו מעלה עליונה, ואדרבא, עצם הרשע הוא העדר גמור, כאשר הוא 'רשע למוות' (במדבר לו א), ואיך לא יהיה הרשע שבו ההעדר, ברשות הלב, שהלב הוא התחלה (שם: פירוש - ההתחלה היא להיפך מההעדר, כי ההתחלה היא הפקעה מהעדר. ולכן הרשע שהוא ההעדר הגמור נמנע נרשום הלב, כי הלב

רחב פי על-אויבי

זה יעקב שעמדו
כנגדו עשו ולבן

שמהתי

כנגד
יוסף

הערות וציונים

תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ
והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו'. לא
כאברהם שכתוב בו 'קום התהלך בארץ
לארכה' וגו', ולא כיצחק שכתוב בו 'כי
לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלו',
אלא כי יעקב שכתוב בו 'ופרצת ימה וקדמה
וצפונה ונגבה'. ועוד ירמוז אומרו 'הרחיב'
למה שמובא בפרשת הבארות שחפר יצחק
אבינו (בראשית טו) לאחר שעבדי יצחק חפרו
פעמיים באר ורבו עמם רועי גרר לאמור
לנו המים, נאמר: 'ויעתק משם ויחפר
באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה
רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו
ופרינו כארץ'. והנה הג' בארות הן כנגד ג'
האבות, וכנגד שני בתי המקדש שנחרבו
והשלישי שיבנה במהרה בימנו ולא יחרב
עוד, וא"כ הבאר השלישית הנקרא רחובות
הוא ירמוז למעלתו של יעקב אבינו נחלה
ללא גבול ומצרים שתכון לעד ולא תחרב.
כי בעצם רחבות הפה על האויב מונח
כח האחיה והשליטה של המנצח, שהרי
מכאן והילך בכוחו לסלק ולמנוע את רצון
האויב להחריב את בנינו.

[וכן הרחיב אומר בענין הזה הרמב"ן
(סד) וז"ל: "ויקרא שם הבאר עשק -
יספר הכתוב ויארץ בענין הבארות, ואין
בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול

כאן להא דמטו משמיה דהגר"ש שקאפ
זצ"ל, כי המרמוז בהא דאמרינן 'בך
חותמין' שהבחינה והעבודה של אחרית
הימים לפני הגאולה השלימה, שהיא
בבחינת חתימה לכל הגלות, הניסיון יהיה
כמו שהיה אצל אברהם, כי על האדם
להיות דבק ומאמין בבוראו גם באופן
שיהיה 'יחיד', וכמו אברהם אבינו שהוא
היה מעבר אחד וכל העולם מעבר השני,
וזה אומרו 'בך חותמין' כי הבחינה של
האחרית - החתימה היא תהיה כמו
שהיתה אצלך.

1. כנאמר (בראשית כג יג): 'וישא אברהם
את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז
בסבך בקרניו וילך אברהם ויטח את
האיל ויעלהו לעלה תחת בנו'.

2. ולכן אמר 'אויב' בפתח - שהוא לשון
רבים, ולא בחייריק - שהוא לשון יחיד.
ומה שנאמר לשון 'רחב פי' על ההצלה
של יעקב מעשו ולבן, הוא ירמוז לפסוק
שבתהלים (קס ה): 'מן המצר קראתי יי
ענני במרחב יי', והיינו בא לומר שזכה
ל'רחבות' לו ולבניו אחר שניצל מהם.
וכמאמרם (שנת קס טו"ב): "אמר רבי יוחנן
משום רבי יוסי: כל המענג את השבת
נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר 'או

הערות וצינונים

איהו חדרה וחדו, לעילא ותתא. הר ציון ירפתי צפון, בגין דבחולקיה קאים משקנא דשילה, הר ציון דא ירושלם. ירפתי צפון, הכי הוא ודאי לעילא ותתא. [וכן על דרך זה מובא במדרש תנחומא (יגש י) שהטובות שאירע ליוסף אירעו גם לציון. ביוסף כתיב 'ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה', בציון נאמר 'יפה גוף מוש כל הארץ']. וכו' (דיוסף) נתגלה השמחה של אברהם, והסמך לזה הוא ממה שכתוב אצל יוסף 'הבוקר אור', ובוקר הוא זמן החסדים, וזה משייכו למידת אברהם חסד, שכתוב ביה 'כחום היום'.

[הנה רבינו כתב כאן כי 'שמחתי בישועתך' רומז ליוסף שבו מתגלה ענין השמחה, וזה בהתאם לדרשת הזהר שהביא, ועוד מוסיף דבר הטעון ביאור כי ביוסף התגלה השמחה של אברהם. ונראה לענ"ד לבאר, בהקדם למה דאיתא בחז"ל (ד"ר סג) 'רב שמואל בר רב יצחק אמר, לא ניצול אברהם מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב, הה"ד כה אמר ה' לבית יעקב אשר פדה את אברהם'. ויעקב אבינו הוא בחיר האבות יעקב שלימתא, והנה לפי דברי המהר"ל מתבאר, דהגם דאין קורין אבות אלא לשלושה, מכל מקום מדרגתו של יוסף היא 'שבטיות קרובה לאבהות' (עיין צוה נהרשנה להגר"י סוטר פסם ממלך מט) כי הוא השומר על שלמותו של יעקב, וא"כ 'יפה גוף' זה יוסף, גוף הנוף קרי האילן זה יעקב 'תפארת גופא' שהוא עיקר גוף האילן,

ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשה, אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר עתיד. כי 'באר מים חיים' ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק, ולכן הזכיר באר מים חיים, כמו שאמר (ירמיה יז ג) 'מקור מים חיים את ה'. וקרא הראשון 'עשק', ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שמה 'שטנה', שם קשה מן הראשון, והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו (עזרא ד ו) 'ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם', וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה. והשלישי קרא 'רחובות', הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה, והאל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דנריס יט) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר, שהוא לעתיד, וכתוב בבית השלישי (יחזקאל מא ו) 'ורחבה', ונסבה למעלה למעלה, ופרינו בארץ, שכל העמים יעבדוהו שכם אחד"ל].

ח. וכמו שרמזו בזוהר (פ"א נד) על הכתוב (מלכים א ג) 'יפה גוף מושל כל הארץ הר ציון ירפתי צפון קרית מלך רב'. וז"ל: 'ר' אבא פתח ואמר, יפה גוף מושל כל הארץ הר ציון ירפתי צפון קרית מלך רב. האי קרא רזא דמהימנותא איהו. יפה גוף: דא איהו יוסף הצדיק, דכתוב ביה, ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. מושל כל הארץ:

הערות וצינונים

ועוד יש לציין למש"כ מהר"ם וואלי (תלמיד הרמ"ל) בביאורו לנחמיה (ט ו) וז"ל: "אתה הוא ה' אלקים אשר בחרת באברהם. ואחר שנבחר נצרך כצורך את הכסף בכבשן האש, כי עמד בנסיונו ויצא בשלום, והרויח את זיווגו הקדוש סוד אות ה"א שניתוסף בשמו, וזהו שאמר: 'והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם'. והוא עצמו מה שכתוב ביוסף: 'עדות ביהוסף שמו' בתוספת ה"א, שהיא סוד המלכות המזדווגת עם הצדיק שעומד במדרגת היסוד אחר גמר נסיונו... ואז מיוסף נקרא יהוסף. כך אברהם בגמר נסיונו מהאי טעמא ממש. וכענין אמרם בספר הזהר, שאברהם כשתי מלות אבר - ס, שמשמע אבר סתום בסוד מ' סתומה, וכשבא זיווגו אצלו - סוד הה"א שניתוסף בשמו, אז נפתח הסתום והיסוד הוציא את השפעות שלו. בסוד 'הא לכם זרע' הכתוב אצל יוסף, שאלמלא תוספת ה"א של יהוסף לא היה להם זרע בודאי, מן הטעם שאמרנו. וכך היה באברהם, שהוציא את החדס בעולם לצורך קיומו, כשניתוסף הה"א בשמו, דבריו הם קילורין לעיניים. וכעת דברי רבינו 'ובו (ציוסף) נתגלה שמחה של אברהם', מקבילים תוספת נופך אחר עומדנו על הזיקה שביניהם, ראוי הוא יוסף הצדיק בחינת היסוד שיתגלה בו השמחה של אברהם יפה נוף משוש כל הארץ.

ועוד רגע אדבר בו, כי יש להרחיב דברים אלו גם למה שהובא מחז"ל

אבל נופו ויופיו של האילן - הוא יוסף בחינת היסוד המעמיד את כל האילן, והוא 'משוש כל הארץ' ממנו נמשך השפע והששון של האילן לכל הארץ, בבחינת 'והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה' הלוקחת את האש למרחק. וא"כ יש מקום לומר במה שהשיענו חכמים שבשביל יעקב ניצל אברהם מכבשן האש, ועיקרו של יעקב הוא יוסף, א"כ בו ראוייה להתגלות שמחתו של אברהם (כדברי רי"ט) אותה שמחה שהיתה גנוזה בלבו של אברהם נשלמת ומתגלה ע"י יוסף הצדיק. ועוד מוצאים אנו כי מידותיהם של שני צדיקים אלו - חסד ויסוד מתמזגות לחטיבה אחת. דהנה על הכתוב (בראשית מד ב) 'וה' בִּרְךְ אֶת-אֲבִרָהָם כָּל', הגד הגיד לנו הרמב"ן: "... אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה, ואמרו כי 'בכל' תרמוז על ענין גדול, והוא שיש להקב"ה מדה תקרא 'כל', מפני שהיא יסוד הכל, ובה נאמר (ישעיה מד ד) 'אנכי ה' עושה כל', והוא שנאמר (קס"ג ט) 'ויתרון ארץ בכל הוא', יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדולה השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא, והיא המדה השמינית מ"ג מדות", והנה שמעינן כי מידת היסוד שכנה גם במעונו של אברהם אבינו, וע"י זכה להשפיע את חסדו לכל הארץ, אלא שבאה בשלמותה אצל יוסף, ובו שמח אברהם 'משוש כל הארץ'.

(ב) אֵין-קְדוֹשׁ בִּיהוּתָהּ כנגד יציאת מצרים כנגד מִצְרַיִם כנגד מתן תורה

כִּי אֵין בְּלִיָּהּ

וְאֵין צוּר בְּאַלְהֵינוּ כנגד בנין בית המקדש :

הערות וצינונים

האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום, "וא"כ לכאורה גם בלי שיתלה עיניו למרום, אחר שפרע את חובו היה ראוי להשתחרר. אלא דנראה לומר לענ"ד שעומק דברי רבינו מונח בסיפא דלישנא 'אז נגאל פתאום בנפלאות השי"ת', היינו דהן אמת דגם אם לא היה תולה עיניו על השי"ת היה נגאל לבסוף אחר עבור זמן שנוסף לו, אלא שמן הסתם זה היה באופן רגיל ולא היה ניכר בזה נפלאות השי"ת עמו ולא היו מריצים אותו מהבור ולבסוף ממלכים אותו על מצרים, אלא שהיה משתחרר לביתו לשלום ככל שאר האסירים, אבל אחר שתלה עיניו על השי"ת זכה למה שזכה, ונוסף לו, שע"י התקדש שם ה' בקרב הארץ בראותם את ישועות ה' עמו 'מקימי מעפר דל, מאשפות ירים אביון'.

ז. שאז נתקדש שמו בעולם כאומר (שמות ט טו): 'אֵוֹלָם בְּעֶבֶר זֹאת הָעִמְדָתִיךָ בְּעֶבֶר הָאֲתָךְ אֶת-כָּחִי וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ, וע"י 'ספר שמו בכל הארץ', ממילא נתקדש שמו, כנאמר (תהלים קיא ט): 'פְּדוֹת שְׁלַח לְעַמּוֹ צִנָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קְדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ' [לפי הבנת רבינו 'קדוש ונורא שמו' הוא התוצאה מ'פדות שלח לעמו'. והיינו בגלל ש'פדות שלח

כי כל מה שארע ליוסף ארעה לציון, ובודאי שאין הקשר מקרה בעלמא, אלא שכמו שיוסף 'משוש כל הארץ' כן נכונים הדברים ביחס למקדש שממנה בא השפע לכל העולם, ויש עוד להרחיב בזה, ואכ"מ].

ועוד יש לבאר, 'כי שמחתי בישועתך', שלא היה סיבה להוצאתו של יוסף מבית האסורים ע"י אדם, ואדרבא כשבטח על שר המשקים נוסף לו 'גון ב' שנים, וכאשר תלה עיניו על השי"ת אז נגאל פתאום בנפלאות ה' על ידי חלומות פרעה, וידעו הכל כי השי"ת היה בעזרו ולא אדם, וזהו 'בישועתך' - ולא בישועת אדם.

והנה יש לתת את הדעת על לשונו של רבינו שכתב 'וכאשר תלה עיניו על השי"ת אז נגאל פתאום בנפלאות השי"ת', דמרהיטות לשונו משמע שסיבת הגאולה היתה בשל מה 'שתלה עיניו על השי"ת', אלא שממה שדרשו בחז"ל (מד"ר פט ב) עה"פ: 'ויהי מקץ שנתים ימים', משמע שהיציאה מבית הכלא היתה בגלל שהגיע זמנו להגאל, "דבר אחר קץ שם לחשך, זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית

הערות וצינונים

ה' הוא האֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ, וז"ל: "כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה פתח להם שבעה רקיעים. וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים. וראו שהוא יחידי, לכך נאמר אתה הראת לדעת". [היינו, שבמתן תורה מלבד מה שזכו לקבל את התורה, עצם המעמד הביא אותם להכרה שאין בלתו ית', וזה אחר שנתקדש שמו ע"י עצם הניסים של יצ"מ, ולזה אנו אומרים בהגדה של פסח 'אילו קרבנו להר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו', כי עצם המעמד היה מותר בנו רושם עז של אמונה והכרת מלכותו, וממילא דרך זה היו זוכים להתקרב אליו ית'].

יא. התואר 'צור' נאמר על מי שבוטחים בו ונעזרים על ידיו, כמ"ש (דנניס לז לו) 'וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוֹר חָסִיו בּוֹ', [ופירש"י (סז): "צור חסיו בו - הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה"]. וכן בהמ"ק היה מקום בטחונם של עם ישראל כמובא בנביא ירמיהו (י ט - י) 'הַגִּבּוֹר רָצַח וְנָאֵף וְהִשְׁבִּיעַ לִשְׁקֹר וְקָטַר לְבָעַל וְהָלַךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא-יִדְעָתָם; וּבָאָתָם וַעֲמַדְתָּם לִפְנֵי בַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וְאָמַרְתָּם נִצְלָנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל הַתּוֹעֲבוֹת הָאֵלֶּה', וביאר המצודות: "למען עשות - למען תשובו לחטוא ולעשות שוב המעשים האלה ותהיה בית ה' סיבה ועזר לעשות התועבות כבוטחכם בו". ומה שמזכיר

לעמו', ממילא 'קדוש ונורא שמו'. ולא כמו שפירש הרד"ק (סז) וז"ל: "כי קדוש ונורא שמו, לפיכך יראוהו ויהיו קדושים, כי קדוש הוא שקדשם והבדילם מן האומות". ולפירושו 'קדוש ונורא' הוא הסיבה לפדות שלח לעמון וכדאיתא בזוהר (סז) "צִנָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, כִּד אֶתָּא יִתְרוֹ, וְקָבִיל לִיה קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וְקָרִיב לִיה לְפִוְלַחְנִיה. וּמִתַּמָּן, אֶתְקָרְיָבוּ כָּל אֵינֹנִי גֵיּוֹרִין, תַּחַת גְּדֻפּוֹ דְּשִׁכְיָתָא. מִתַּמָּן וְלִהְלָאָה, קְדוֹשׁ וְנֹרָא שְׁמוֹ. דְּהָא כִּדִּין אֶתְקַדֵּשׁ שְׁמִיה דְּקַב"ה, דְּהָא יִתְקַדֵּשׁ שְׁמָא קְדִישָׁא, כִּד אֶתְבְּר וְאֶתְכַפֵּיא סְטָרָא אַחְרָא, כְּמָה דְּהִנֵּה בִּיתְרוֹ".

[הנה מבאר רבינו ש'אין קדוש כה' נסוב על יציאת מצרים, שאז התגלה לעיני כל היותו 'קדוש' - מרומם ונבדל. ויש לציין בזה את דברי המלבי"ם עה"פ (מהלס קד ז) 'הִיְתָה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשְׁלוֹתָיו', שבאר שעל ידי שירד יאודה לים תחילה גרם להקב"ה להתנהג בקדושה, "שהקדושה אצל ה' מורה שמתרומם על ההנהגה הטבעית להנהיג בדרך הקדוש" - היינו בדרך הניסית שהיא מובדלת מדרך הטבע ולכן נקראת 'קודש'. וכנאמר (ישעיהו מז ד) 'גִּאֲלָנוּ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל'].

י. שאז פתח להם כל הרקיעים והתהומות והעידו הכל שאין בלתו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. וכדאיתא בדברי רש"י (דנניס ז לה) עה"פ: 'אֶתָּה הָרָאָת לְדַעַת כִּי

(ג)

ועכשיו מדבר כנגד האומות שבאו להילחם בישראל, והראשון שבהם היה עמלק י"ב שבא בד' זמנים י'

אל---תרפּו

על מה שהרבה ללכת במדבר ת' תרפּו בימי המן שהרבה והגדיל לשונות על ישראל לפני אחשורוש נבטה

הערות וצינונים

אובד. וכי ראשית גוים עמלק, והלא כמה לישנין ועמין ואומין הוו בעלמא, עד לא אתא עמלק. אלא, כד נפקו ישראל ממצרים, דחילו ואימתא נפלה על כל עמין דעלמא מישראל, הה"ד שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. ולא הוו עמא, דלא הוו דחיל מגבוראן עלאין דקב"ה, ועמלק לא הוו דחיל, הה"ד, ולא ירא אלהים. לא דחיל למקרב לגבך. ועל דא ראשית גוים. קדמא דאנו לאנחא קרבא בישראל עמלק הוו. ובגיני כך ואחריתו עדי אובד, דכתיב כי מחה אמה את זכר עמלק. וכתיב, תמחה את זכר עמלק, הה"ד ואחריתו עדי אובד. עדי אבדו מבעי ליה. אלא עד דיייתי קב"ה יאבד ליה, דכתיב כי מחה אמה, וגו'."

יג. ובד' עתים הללו רצה לעקור הד' קנינים של הקב"ה, כדאיתא בחז"ל (פסחים פז): "תורה קנין אחד, דכתיב 'ה' קנני ראשית דרכו'. שמים וארץ קנין אחד, דכתיב 'קנה שמים וארץ'. בית המקדש קנין אחד, דכתיב 'ה' זה קנתה ימינו'. ישראל קנין אחד, דכתיב 'עם זו קנני'. במדבר רצה לעקור קנין שמים וארץ, וזה התבטא במה שהיה חותך מילותיהן וזורקן כלפי מעלה, כדאיתא

שם 'אלקינו' על בהמ"ק (ואין צור כאלקינו), 66 'זר' הולך על המקדש מה שיד לומר צ' כאלקינו'. דבר זה יתבאר בהקדם הכתוב בפרשת בכורים (שם טו ג): 'ובאת אל הפה אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי-באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו'. והנה לכאורה יש להבין ואמרו 'ה' אלקיך', ולמה לא כלל את עצמו ג"כ ולא אמר 'אלקינו', והזוהר (פ"ג ע"ט) כבר עמדו על שאלה זו. אלא שהיות והישראל בא למקדש ששם מקום השראת השכינה, לכן מדבר בלשון נוכח 'ה' אלקיך', א"כ כל מעלת המקדש הוא במה ששורה בו השכינה (ולק ה"א ז"ר), ולזה ראוי הוא להקרא 'אין צור כאלקינו' - כי מקום הבטח בהאי עלמא הוא המקדש שבו שורה השכינה, כנאמר (שמות כט מה): 'ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים'.

יב. כנאמר (נמנר מד ט): 'ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד', ופירש"י וז"ל: "ראשית גוים עמלק - הוא קדם את כלם להילחם בישראל, וכך תרגם אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם, שנאמר תמחה את זכר עמלק". וכן באו הדברים במפורש בדברי הוזה"ק (פ"ג ס"א): וז"ל: "ר' יהודה אמר, ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי

מפיהם

עתק

יצא

כנגד שני בתי
המקדש

גבולה

הערות וצינונים

יד. על בית ראשון נאמר (מלכים קלו ו): 'וְזָכַר ה' לְבָנֵי אָדָם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוֹ עָרוֹ עַד הִסּוֹד בָּהּ'. ופירש המצודות וז"ל: "מה שעשו בעת חורבן ירושלים אשר אמרו לבבלים החריבו והשחיתו עד שתגלו היסוד אשר בה והסיתו אותם לעקור את הכל" [והאיפה שלמה העיר, דאע"ג דהגמ' (גיטין נז)] מוקים להאי קרא בחורבן בית שני (שהסתרנה מלכות רומי, ה"א ט"ז). מכל מקום נראה דדברי רבינו הכא אזלי כפשוטו של מקרא, עכ"ד]. ובילקוט עובדיה מובא, שבשעה שהקיף נבוכדנאצר את ירושלים בא עשו הרשע ועמד לו רחוק מן הכשדים מיל, והיה הורג כל מי שנמלט מן הכשדים.

ובחורבן בית שני גזרו על השמדות, כמובא במדרש תהלים (י"ט) "תמתי באדום ולמה קורין אותה 'תמתי', לפי שהיו ישראל מומתין עמה ונותנין נפשותם על קדושת השם, שכמה שמדין גזרו עלינו בימיה". וכמו שאנו מוצאים בכמה מקומות בתלמוד (ברכות ס"א; שבת מט. ר"ה י"ט, ועוד) 'פעם אחת גזרה מלכות [רומי] הרשעה'.

[הנה רבינו כתב בדבריו שעשו גזרו גזרות בבית שני אבל לא יחס להם את החורבן של המקדש בפועל. ועיין במש"כ האבע"ז (מלכים סז) וז"ל: "איננו

בתנחומא (כ' תל"א י) על הכתוב (דברים כ"ה י"ט): 'אֲשֶׁר קָרָה בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֶב בָּהּ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֶרֶיךָ וְאַתָּה עֵינֶךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֲלֵהֶם'. ויזנב בך - הכה אותן מכת זנב ואתיא כי הא דא"ר חנינא בר שיקלא מה היו בית עמלק עושין חותכין מילותיהן של ישראל וזורקין כלפי מעלה ואומרים בזה בחרת הוי לך מה שבחרת". והנה קנין שמים וארץ נתקיימה בזכות המילה, כדאיתא בגמ' נדרים (ג'): "גדולה מילה - שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (יחזקאל לג כה): 'כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׁמַתִּי'. ובימי המן הרשע ביקש לעקור קנין ישראל. ובבית ראשון עקר קנין בית המקדש, שנאמר 'ערו ערו עד היסוד בה'.. ובחורבן בית שני, רצה לעקור קנין התורה וגזר על השמדות, וכנבואת דניאל (י' טז): 'כֵּן אָמַר חִיוֹתָא רַבִּיעִיתָא מְלָכוּ רַבִּיעִיָּא תְהֵאֲרָא בְּאַרְעָא דִּי תִשָּׂא מִן־כָּל מְלָכוֹתָא וְתֹאכַל כָּל־אַרְעָא וְתִדְוֶשְׁנָה וְתִדְקֶנָּה... וּמְלִין לְצַד עֲלִיא עֲלָהּ מְלָל וְלִקְדִישִׁי עֲלִיוֹנִין יִבְלָא וְיִסְבֵּר לְהַשְׁנִיָּה זְמַנִּין וְדַת וְיִתְיַבּוּן בִּידָה עַד־עֶדֶן וְעֶדֶן וּפְלַג עֶדֶן'. ופירש"י: "ולקדישי עליונים יבלא - ולישראל יטריח ויציק. ויסבר להשניא זמנין ודת - ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתייהם".

כי אל דעות יהוה

כנגד כנעני מלך ערד ששינה לשונו ומלבושו ויצא ללחום בישראל¹

הערות וצינונים

נתן נתן את העם הזה מיד וישמע ה' בקול ישראל".

[וזה אומרו הכא "יצא עתק מפיהם" (ובפרש"י ביאר אומרו "עמק" למד פירושה שהוא לשון סרה) כי שינו את לשונם.

ובאיפה שלמה העיר, דבילקוט הג"ל איתא ששינו לשונם ומלבושם, והוא כלישנא דרבינו. אמנם מלשונו של רש"י (ס) לא משמע הכי, שכתב וז"ל: "יושב הנגב - זה עמלק, שנאמר (נמדבר יג, כט) עמלק יושב בארץ הנגב. ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינם כנענים, ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם, שנאמר אם נתון נתן את העם הזה בידי". אלא שכתב להעיר בדברי רש"י, שהרי לכאורה יותר קל לשנות את הכסות מאשר ללמוד לשון של אומה אחרת, ואם שינו את לשונם - היותר קשה, למה לא שינו גם את לבושם - היותר קל. וכתב לתרץ אליבא דרש"י, דיתכן ובאו בחפזן שלא היה בידם זמן לשנות כסות ולקנות מלבושי עם אחר, ומה ששינו את לשונם, אין הכוונה שהיו בקיאים בשפה, אלא שהיו צועקים כמה מלים כרגיל בשעת המלחמה, וזה קל ללמוד. ורבינו ס"ל ע"פ הילקוט שלמדו

מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים, כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל. ועוד, כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום, כי אנשי רומא הם יונים בראיות, רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל"].

ו.ו. וישמע הכנעני מלך-ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממונו שב"י (נמדבר כא ב). ו'מלך ערד יושב הנגב' היו עמלק שבאו בלבוש ובלשון כנען, כדאיתא בחז"ל (לקוט רמז משקד): "א"ר יהודה בר שלום לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם שלא יכירו אותו ישראל ובכל שעה הוא בא, במרגלים כתיב כי העמלקי והכנעני שם לפניכם וכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום וגו', א"ר תנחום בר חנילאי כיון ששמעו שמת אהרן זיינו עצמן מבפנים ולבשו עצמם מבחוץ והן באו כבני אבלים אמרו יודעין אנו שיש להן מאבותיהם פטריקא שאמר להם הקול קול יעקב שהן מתפללין ונשמעין ואנו באין עליהם סבורים בני כנענים הן והן מתפללין על הכנענים ואנו הורגין אותן, כיון שבאו ראו צורת פניהם משל עמלק ולבושיהן ושיחתן של כנענים, אמרו רבש"ע אין אנו יודעין מי הן, מכל מקום עשה בהם מדת הדין שנאמר אם

נגד הכנענים שטמנו עצמם במערות, וידע השי"ת מחשבתם והרג אותם¹ ולא יָלֹוּ נִתְּבְנוּ עֲלֵלוֹת כנגד בלק ובלעם²:

הערות וצינונים

לזהות את העם של הניצב מולך לפי לשונו, אלא שבחרו להוסיף לזה גם את שינוי המלבוש, כדי שהספק לא יקונן בלבם של ישראל ואז יבקשו שה' ימסור בידם את האומה הנצבים נגדם באשר היא (וכמו שעשו צפועה) אלא שיבקשו עליהם ככנענים ויטעו בדבר.

הנה רבינו כתב בפתח דבריו שבאו עמלק להלחם עם ישראל ד' פעמים, אמנם בפרטם אתה מוצא חמשה (גם מה שהתחפשו למענים), אמנם נראה דמה שרבינו לא כלל זה בכלל מה שבאו להלחם עם ישראל, הוא משום שבפעם הזה לא היה מטרת בואם לבטל את אחד מקניני ה' בעולמו כבשאר הפעמים, כמו שביאר רבינו; ועוד, שבכאן לא באו 'כעמלקים' אלא היו מחופשים לכנענים].

1. כדאיתא בגמ' ברכות (מז): "תנו רבנן: הוראה מעברות הים, ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, על כולן צריך שיתן הוראה ושבח לפני המקום... מעברות נחלי ארנון מנלן? - דכתיב: 'על כן יאמר בספר מלחמת ה' את והב בסופה' וגו'; תנא: 'את והב בסופה' - שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הוו קא חלפי ישראל אתו אמוראי עבדי להון נקירותא (מערים) וטשו (תפלו) בהון, אמרי: כי חלפי ישראל

היטב את לשונם, וממילא היה ספק בידם לשנות גם את לבושם ללבוש עמלקי, עכ"ד. וכבר עמדו על הערה זו בדברי רש"י, ובמשכיל לדוד כתב לבאר, שהטעם שלא שינו את לבושם ללבוש כנעני, כי היה להם איזו כישוף במלבושים שלהם. והבאר בשדה (דלנון) כתב לבאר, שאילו היו משנים גם את כסותם, שוב לא היו מועלים כולם בתחבולותם, כי בלבושם מלבושי 'כנענים' הרי שפיר נקראים 'כנענים', שכן מצינו שאדם נקרא על שם מלבושו (יציאות עז). על 'יתר הישמעאלי' המוזכר בדברי הימים (6' ז פ') שנקרא כן לפי שחגר חרבו כישמעאלי. וממילא כאשר יבקשו עם ישראל עליהם 'כנענים' תתקבל תפילתם שהרי 'כנעני לפניך' הן בלשונו והן במלבושו, ולכן נמנעו ולא עשו זאת, ושינו רק את לשונם ולא את מלבושם, ומתוך מחשבה שעם ישראל יכריעו את לאומם לפי לשונם (כי זה המגיד כל אומה לעומה) ואז יטעו בדבר ולא תתקבל תפלתם.

ועוד יש להוסיף, כי גם לפי דברי רבינו שהשינוי היה הן בלשון והן בלבוש, הא מיהת הרמז בקרא ע"ז הוא רק ביחס ללשון 'יצא עתק מפיכם', ויתכן כי גם לדידיה עיקר הענין מתבטא בשינוי הלשון וזה הדרך המקובלת

(ד) בימי משה **קִנְיָת גִּבּוֹרִים** של סיחון חתו **חֵתִים** עם ישראל ה

נִבְשָׁלִים בבנות מואב **אֶזְרוֹ חֵיל** עד שי"ב אלף חלוצי צבא לקחו י"ב בשבי יותר מל"ב אלף איש י"ב

הערות וצינונים

"כתיב באל"ף וקרי בוי"ו, ופירוש הכתוב (הכמי) כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה וכן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה, ופירוש עלילות מעשים".

יח. כנאמר (נמדנר ל) 'יִמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלְּךָ לַמָּטָה שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלְּךָ חֲלוּצֵי צָבָא... וַיָּבֹאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֲלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשָּׂבִי וְאֶת הַמִּלְקוֹחַ וְאֶת הַשָּׁלָל אֲלֵהֶם מִן הַמַּחֲנֶה אֲלֵהֶם מִן הַמַּחֲנֶה עֲרֵבְתָּ מִמֶּנּוּ אֶשְׂרֵךְ עַל יָדֶיךָ יִרְחוּ... וְעַתָּה הִרְגוּ כָל זָכָר בְּטָף וְכָל אִשָּׁה יָדַעְתָּ אִישׁ לְמַשְׁכָּב זָכָר הִרְגוּ... וְנָפַשׁ אָדָם מִן הַנָּשִׁים אֶשְׂרֵךְ לֹא יָדַעְתָּ מִשְׁכָּב זָכָר כָּל נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וְשָׁלִשִׁים אֶלְּךָ. והנה הל"ב אלף הם מה שנשארו מלבד מה שהרגו.

יט. וכן ניתן ניתן לדרוש את הפסוק על ימי יהושע, 'קשת גבורים' - אלו אנשי יריחו שהיתה קשה מכולם, מפני שהיא על הספר, כמוכא ברש"י (יהושע 5 ב) "והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר", ואנשי הספר צריכים להיות גבורים, כדמוכא ממה שמשה

הכא נקטלינו, (מעצרות נחלי ארנון עמק עמוק בין שני הרים גבוהים והיו ישראל צריכים לעבור בלילות עמוק, עשו אמוריים מערות צדי הרים ונחשלו שם - רש"י) ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי (עוצר) קמיייהו דישראל והוה ממין להו טורי מקמיייהו (משפיל הרים ומתפשטין זה לזה עד שעה עמוק שם - רש"י); כיון דאתא ארון, אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינו, ונחת דמיייהו לנחלי ארנון. כי אתו את והב, חזו דמא דקא נפיק מביני טורי, אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה, היינו דכתיב: 'ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב'. וזה אומרו 'אל דעות ה', שהודיע לישראל נפלאותיו, והיינו כי אתו 'את והב' וראו את הדם והיגדו הדבר לישראל.

יז. לא די שלא עלה מחשבתם לקוב את ישראל, אלא שנתכנו עלילות ה' ולבסוף ברכם בלעם, וכמו שהטיח בו בלק (נמדנר כג ב): 'יִצְאֶמְךָ בְּלָק אֶל בָּלְעָם מֶה עֲשִׂיתָ לִי לִקְבֹּא אִיבִי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בִרְכָתְךָ בְּרָךְ'. וזה מרומז במה שכתוב 'ולו נתכנו עלילות' באל"ף אבל נקרא בוא"ו, היינו ש'לא' יצא מחשבתם לפועל לקלל את ישראל, כי 'לו' - להשי"ת 'נתכנו עלילות' [וכן ביאר הרד"ק (הכא) את השוני בין הכתיב להקרי, וז"ל:

(ה) **יְשַׁבְּעִים בְּלֶחֶם** ^{הם הגבעונים} **נִשְׁכְּרוּ** ^{להיות שואבי מים}

וַיַּעֲבִים חֲתָנָיו ^{הם ישראל} **עַד-עֶקְרָה** ^{מורעבונם, בבואם לארץ} ^{עם ישראל}

הערות וצינונים

ומטלאות ברגליהם ושלמות כלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים: וילכו אל-יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית.

כא. כנאמר (שס פסוק כז): 'ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים'.

כב. כי למרות שאכלו במדבר את המן היה בזה עדיין בחינה של 'רעבון', כנאמר (דברים ט א): 'ויענף וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך, וגו'. ובגמ' יומא (עד:) דריש לחד מאן דאמר 'אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו', ופירש"י: "אין לו פת בסלו - אוכל היום ודואג על למחר". (ועוד יש לציין את הנאמר שם, כי האוכל ואינו רואה מה שאוכל כעין סומא אינו שבע לעולם, וכן היה צמא שאמנם טעמו צו מה שלו אבל לא ראו זאת בפועל).

כג. כי מצאו שם בתים מלאים כל טוב, כמובא לעיל בהערה כ'.

וכן היה אצל משה רבינו 'שבעים בלחם נשכרו', שבאו הכנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע, וכן מובא בתנחומא (נחש: ב) "מחוטב עציך, א"ר

רבינו ברך לשבט גד 'ברוך מרחיב גד כלביא שכן טרף זרוע עם קודקוד' (דברים לג כ) לפי שהיו סמוכים לגבול ולכן המשיל את חוזקן לאריות. ושמה - ביריחו מושב מבחר הגבורים, כנאמר (יהושע ו ב): 'ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל, והם 'חתו', 'ונכשלים' - אחרי מעשה עכן שנכשלו במלחמת 'העי' (שס פק ז) ונפלו מהם ל"ו איש, ואח"כ - 'אזרו חילי' ושובו והכו אותה בשנית לפי חרב (שס ט).

כ. שהיה להם בתים מלאים כל טוב כמו שאר העמים יושבי הארץ, [וכמו שמעידה ע"ז התורה (דברים י י - יב): 'והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדולות וטבת אשר לא-בנית: ובתים מלאים כל-טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כפרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת'] והם באו בעורמה לפני יהושע ובקשו להתגיייר, כנאמר (יהושע ט א - ב): 'וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעמי: ויעשו גם-המה בערמה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצצרים: ונעלות כלות

יְלֵחַ

- ירשה
נחלת

שְׁבַעַה

עממים

וְרַבָּת

בָּנִים

אֶמְלָלָהּ: האומות
שהיו בארץ

(ו) על דור המדבר - יְהוֹנָה מִמִּית - כאשר מת משה ודור המדבר, שזכו למדרגת חיים²⁰ וּמִתִּיָּה

הערות וצינונים

י (י): 'וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׂאֵל מַעֲמָךְ כִּי אִם-לִירָאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ' וגו'. "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא? אין לגבי משה רבינו זוטרתא היא". ודברים אלו קשה להולמם, גם אם הענין זוטרא אצל משה רבינו, איך יתכן להקטין את השאלה כלפי עם ישראל (שהרי סו"ס הדברים נאמרו להם). וביאור הדבר הוא ע"פ הפסוק (ישעיה לג ו): 'וְהָיָה אֲמוֹנַת עַתְמִיךְ חֶסֶן יְשׁוּעַת חֻכְמַת וְדַעַת יְרָאת ה' הִיא אוֹצְרוֹ'. יש להבין, מדוע רק אצל ה'דעת' מופיע וא"ו החיבור? וביאור הענין הוא, כי הנה ה'דעת' כולל את כל הששה מעלות שקדמו לו [ונכאמרם (מדרס מה)]. "אמר אביי, נקטינן: אין עני אלא בדעה. במערבא אמרי: דדא ביה כולא ביה, דלא דא ביה מה ביה? דא קני מה חסר? דא לא קני מה קני?" ומי שזכה לזה ממילא יש בו גם את מעלת היראה, כי היראה כנגד מעלות האלו היא קטנה. ודור המדבר שזכו להשיג את מדרגת ה'דעת' הכוללת הכל, ממילא היה היראה אצלם 'מילתא זוטרתא', ורק שאצלנו היא נחשבת לגדולה, כי אנו ערומים

יצחק בן טבלי, מלמד שבאו הגבעונים בימי משה ולא קבלן, שנאמר (יהושע ט) 'ויעשו גם המה בערמה', מהו 'גם'? ללמד שבאו אצל משה ולא קבלן. וברש"י (דברים טז) מובא שנתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים, וזה אומרו (שם) 'מחוטב עצים ועד שואב מימך'. והרמב"ן (שם) כתב: "שאינן הכוונה לומר שרימו אותו - אבל באו אליו להשלים עמו... כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית, אבל עשאו מיד חוטבי עצים ושואבי מים". ורעבים חדלו' בימי משה אזיל על ביזת סיחון ועוג, כנאמר (דברים לג): 'רַק הִבֵּה־מָה בְּזִנְנוּ לָנוּ וְשָׁלַל הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַדְנוּ', ואז עם ישראל חדל מרעבונו.

כד. כנסת ישראל נקראת עקרה כשבניה הם בחו"ל, כמ"ש בנוסח ברכות הנישואין (כמויות ט). 'שוש תשיש ותגל עקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה'. ובתרגום (כאן) 'ירושלים דהות כאחתא עקרא, עתידא דתתמלא מעם גלותא' (א"פא שלמה).

כז. בהבנת 'דור דעה' יש לומר, בהקדם למה שמובא בחז"ל (נרסות לג) עה"פ (דברים

הערות וצינונים

אלא שיש להתבונן בלשונו של רבינו, שכתב: "כי היראה כנגד מעלות אלו היא קטנה, ואצלנו היא גדולה לפי שאנו ערומים ומשוללים מכל הששה מעלות הנ"ל". הנה ברישא כתב רבינו שהיראה ביחס למעלות שקדמו לה – היא קטנה, ואח"כ בא לבאר שמה שאצלנו היא גדולה, הוא לפי שאנו משוללים מכל המידות הנ"ל. וכאן הבין שואל, דאם היראה היא קטנה ביחס לכל המעלות שקדמו לה, א"כ למה אנו למרות שלא זכינו לאותם מעלות – היא כן גדולה אצלנו (שהרי סו"ס ה"א קטנה)? אלא שנראה פשוט, בעומק כוונת רבינו ש'היראה היא קטנה ביחס לשאר המעלות', שאין הדברים אמורים אלא רק למי שזכה למדרגת ה'ידעת', כי באמת מתחילה ודאי שהשגת מעלת היראה אינו בנקל, אבל אחר שזכה האדם להשגת הדעת, וכל שבילי רקיעא נהירים ליה, ממילא מתברר למפרע שהיראה הוא דבר קטן.

ולפי זה יתבאר לנו עומק דברי רבא 'אי יראת ה' היא אוצרו – אין, אי לא – לא', כי הנה אחר שזכה האדם להגיע לכל המעלות והמדרגות המורמות, א"כ כעת נבחן הוא על יראת ה' שלו, היכן היא מקומה ביחס לשאר מעלותיו.

ועוד יש לדון בדברי רבינו לפי מש"כ (צינור למשל טו ג) לבאר את הא דאיתא בחז"ל (פסחים ד' ז') "אם אין חכמה אין יראה,

ומשוללים מכל הששה מעלות שקדמו לה. אבל דור המדבר שהשיגו את מעלת ה'ידעת' (פסלם הכל) ממילא היה להם גם את היראה הקטנה ממנה, ועליהם נאמר (דברים ד' ז') 'ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום', לפי שהחכמה והדעת תחיה בעליה.

[יש לציין, שהבנת רבינו הכא בפשטא דקרא היא, שלמרות ש'היראה' כתובה בסיפא דקרא, אבל אין היא מעלה העודפת על קודמיה. וכן מתבאר מדברי חז"ל (פסחים ד' ז') על האי קרא: "אמר ריש לקיש: מאי דכתיב והיה אמונת עתיד חסן ישועות חכמת ודעת וגו' – אמונת – זה סדר זרעים, עתיד – זה סדר מועד, חסן – זה סדר נשים, ישועות – זה סדר נזיקין, חכמת – זה סדר קדשים, ודעת – זה סדר טהרות. ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו. אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, צפית לישועה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי: אי יראת ה' היא אוצרו – אין, אי לא – לא. משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חטים לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לא. אמר לו: מוטב אם לא העלית". היינו שלמרות כל מעלותיו הנשגבות עדיין זקוק הוא ל'יראת ה' היא אוצרו' כדי לזכות בדין ובלעדיו לא יעמדו לו מדרגותיו הרמות.

בימי סיסרא, שהביא אותם
לדיוטא התחתונה כמו שאול"ב

מוֹרֵיד שְׂאוֹל

שנתנוצץ לנו אורם
בכל ראשי הדורות"ב

ע"י הכוכבים משמים
שנלחמו עמו"ב

הערות וצינונים

זוטרתא', וזה הוא היראה שזכו להגיע אליה ע"י התורה שהיא הדעת העליונה, היינו יראת הרוממות, שבאמת היא דבר שאינה בנקל להשיגה, ובהבדל מיראת העונש שהיא היראה הבסיסית, ועליה שפיר מקשינן 'וכי מילתא זוטרתא היא', אלא שגם על אף רום מעלתה 'כנגד מעלות אלו היא קטנה'. היינו שמתבאר בדברי רבינו, כי גם את היראה שמשגיגים ע"י התורה היא גדולה, עדיין ביחס להשגת ומעלת התורה היא קטנה].

בז. היות וה'דעת' היתה אצלם כל כך בהירה, עד שהיא החייתה אותם, כנאמר עליהם (דברים ז ד): 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלָכֶם הַיּוֹם', לפי שהחכמה והדעת תחיה בעליה (עפ"י קה"ל ז י). ולכן כאשר מת משה וכל דור המדבר, הסתלקה ג"כ בחינת ה'דעת' שהיתה להם. וזה גרם למה שמובא בחז"ל (ממורה טו) שבמיתת משה רבינו נשתכח מהם ג' אלפים הלכות.

בז. בבחינת (קה"ל ז ב ד) 'דור ה'לך וְדור פָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֲמֹדֶת: וְזוֹרַח הַשֶּׁמֶשׁ וְכָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרַח הוּא

אם אין יראה אין חכמה" וז"ל: "יראת העונש מביאה לידי חכמה, וחכמה מביאה לידי יראת הרוממות". היינו כי "יראת העונש" היא לפני התורה – הדעת, ו"יראת הרוממות" באה מכח התורה. והחת"ס (שם טז) ג"כ כתב ליישב לפי יסוד זה את הערת האחרונים על שני מימרות המובאים בגמ', דמחד נאמר שכל אדם שיש בו תורה ואין בו יר"ש דומה לגזבר שמסרו לו את המפתחות הפנמיות של האוצר, ואילו את המפתחות של הדלת החיצונית לא מסרו לו, הכיצד יכנס לפתוח את הדלתות הפנמיות של האוצר? לפי הנאמר יוצא שהיראה היא בחינה חיצונית לתורה; ומאידך נאמר (על ה'למד ללא יר"ש') חבל על מי שאין לו חצר ועושה שער לחצר, ומזה מתבאר שהיראה היא בחינה פנימית לתורה. וכתב (הסמ"ט) לבאר, כי באמת ישנה בחינה של יראה חיצונית הקודמת לתורה, ומי שאין לו אותה ממילא לא יוכל להשיג את עומק התורה ולא יגיע ליראה הפנימית, עי"ש.

והנה מבואר יוצא שהתורה אמורה להביא את האדם לידי "יראת הרוממות", והכא כתב רבינו שדור המדבר – דור דעה לגביהם היראה היא מילתא

הערות וצינונים

כנאמר (שופטים ג 1-2) 'וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבַּעַלִּים וְאֶת הָאֲשֵׁרוֹת וַיַּחֲר אֶף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוֹשֵׁן רִשְׁעִים מֶלֶךְ אֲרָם נְהִרִים וַיַּעֲבְדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כּוֹשֵׁן רִשְׁעִים שְׁמֹנֶה שָׁנִים'. ואח"כ בימי סיסרא הביא אותם לדיוטא התחתונה, בדומה ל'שאול', וזה התבטא במה שלחץ אותם בחזקה, עד שחדלו פרוצות מישראל, כנאמר (ש"ס 11) 'חָדְלוּ פְּרוּצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל חָדְלוּ' [חדלו פרוצו - ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני הע"ג ונאספו אל ערי המבצר - רש"י], ולעיל מינה כתיב 'חָדְלוּ אֲרָחוֹת וְהִלְכִי נְתִיבוֹת יִלְכוּ אֲרָחוֹת עֲקֻלְקָלוֹת' [חדלו ארחות - היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני הע"ג והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא - רש"י]. ועוד נאמר (ש"ס פסוק יא): 'מְקוֹל מְחַצְצִים בֵּין מִשְׁאֲבִים, וְגו'. [כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני' חלוקי הנחל קיזל"ש בלע"ז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכס הע"ג - רש"י], וכל דברים אלו בטאו את השפלות הגדולה שבה היו שרויים עם ישראל בימי סיסרא.

כט. כנאמר (ש"ס): 'מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתָם נִלְחָמוּ עִם סִיסְרָא: נָחַל קִישוֹן גִּרָפָם נָחַל קְדוּמִים נָחַל קִישוֹן'.

שם' [ופירש רש"י: "כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום"], כן משה רבינו הגם שהסתלק מהעולם אבל רוחו התנוצצה בכל ראשי הדורות שעמדו לעם ישראל, וכנאמר בזה"ק (ס"ג רעג): 'וְיָלֵא נִגְלָת, אֲלֵא בְּדָא דְאַתְיִיב בִּיה אֲוִרִיטָא עַל יָדָהּ. מִיד דְאַתְכְּנִישַׁת מְעֻלָּמָא, אֲנָתָהּ הוּא כְּשִׁמְשָׁא דְנִהִיר בְּכָל דְּרָא וְדָרָא, דְּכַד אֲתַכְנֵשׁ שְׁמֵשָׁא בְּלִילֵיא, נִהִיר בְּסִיְהָרָא, וּבְשִׁתִּין רְבּוּא כְכַבֵּיא. הָכִי אָתָּה, דְּאַנְתָּ נִהִיר בְּשִׁתִּין רְבּוּא בְּכָל דְּרָא וְדָרָא. וְהֵאֵי אִיהוּ דְקָא רְמֵז קְהֵלָת, דּוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר בָּא'. וכן אחר פטירת משה רבינו, עמד עתניאל בן קנז והחיה את הדור במה שהשיב להם ע"י פלפולו את כל ההלכות שנשתכחו מהם בימי אבלו של משה.

כח. הנאמר על הגלות, כמ"ש חז"ל (יבמות יז). [הגמ' שם מציינת מקומות שהתרכו בהם ממזרים] "מאי הרפניא (שם מקום) א"ר זירא הר שהכל פונין בו (כל פסולין שאין מונחין אשה פונין והולכין שם - רש"י)... אמר רבא: והיא עמוקה משאול, שנאמר (הושע יג) 'מִיד שְׂאוּל אֶפְדֵם מִמוֹת אֲגָאִלִם', ואילו פסול דידהו לית להו תקנתא (והיא עמוקה ורעה לנדר זה יותר מניהם, דאילו לירדי גיהנם איכא תקנתא, דכתיב 'מִיד שְׂאוּל אֶפְדֵם מִמוֹת אֲגָאִלִם', ואילו פסולי דידהו לית להו תקנתא - רש"י).

והנה עם ישראל כבר בימי 'כושן רשעתי' הורידם הקב"ה ממעלתם,

(ו) יהוה מוריש בימי מדין שנעשו רשעים ומעשיר ע"י גדעון ממשפיל

בימי בני עמון אף-מרומים ע"י יפתח

הערות וצינונים

א. כנאמר (שס ו): 'ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד מדין שבע שנים: ותעז יד מדין על ישראל מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצודות: והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליהם: ויחגרו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד בואף עזה ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושוור וחמור: כי הם ומקניהם יעלו ויאחזיקו ויבאו כדי ארבה לרוב ולהם ולגמליהם אין מספר ויבאו בארץ לשחתה: וידל ישראל מאד מפני מדין ויזעקו בני ישראל אל ה' ובמדרש תנחומא (נחג ג) מובא, מהו 'ידל ישראל', שלא היה להם אפילו מנחה להביא קרבן.

ב. כנאמר (שס ז - ט) 'ויאמר אליהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נוס שילוו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם: ויאמרו נתון נתן ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נוס שילוו: והיה משקל נזמי זהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השקרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם'.

ג. כנאמר (שס י - יא): 'ויידר יפתח נאמר אף לה' ויאמר אם-נתון תתן את-בני עמון בדי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשוכי בשלום מבני עמון והיה לה' והעלייתהו עולה: ויעבר יפתח אל-בני עמון להלחם בם ויתנם ה' בידו: ויכס מערוער ועד-בואף מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל'.

הנה על תשועת יפתח נאמר אף מרומם ולא 'מחיה' (מלעי). והטעם לזה הוא לפי שישועת יפתח היה ב'אף' משום

ד. כנאמר (שס יא - יב): 'ויספון בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעברו

הנה על תשועת יפתח נאמר אף מרומם ולא 'מחיה' (מלעי). והטעם לזה הוא לפי שישועת יפתח היה ב'אף' משום

הערות וצינונים

למשה, משה הגון עליך בצלאל, א"ל רבש"ע אם לפניך הוא הגון לפני לא כל שכן, א"ל אעפ"כ לך אמור להם, הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל, א"ל אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון, לפנינו לא כ"ש". [ועי' בתו' הריב"ש (סי' רע"ב) שכתב שאין לטול רשות מהמלך שלא ברצון הקהל, ומי שעושה כן הוא מצער את הציבור ועתיד ליתן את הדין]. וכן אביגיל השיבה תשובה ניצחת לדוד, כשהלך להנקם מנבל בעלה, מפני שהשיב לו רעה תחת טובה (כמונא בשמאל א' כ"ה) 'אמריה ליה וכי דנין דיני נפשות בלילה, א"ל מורד במלכות הוא ולא צריך למידייני, אמרה לו עדיין שאול קיים ולא יצא טבען בעולם, ועוד אמרה לו עדיין מחוסר כסא את' (ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ג), והיינו דבאה לומר לו שעוד לא הוסכם למלך מכל ישראל, וא"כ אין באפשרותו לדון את מי שחייב לו כמורד במלכות. ועוד דרשו (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב) כי בכל אותן ששה חודשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו, היה מתכפר בשעירה נקבה ככל הדיוט, ולא בקרבן נשיא שהוא שער זכר.

וא"כ מכל זה מוכח שמעמדו של הממונה הוא רק בהסכמת ורצון הציבור. אך עלינו לזכור שעם כל זאת הוא ית' בכבודו ובעצמו מרום את האדם, וכמו שהודה אדוניוהו (מלכים א' ג יג - טו) 'וְיָבֵא אֲדֹנָיָהוּ בֶן-חֲגִית אֶל-בֵּית-שָׁבַע אִם-שְׁלָמָה וְתֹאמֶר הַשְׁלוֹם בָּאָךְ וַיֹּאמֶר שְׁלוֹם: וַיֹּאמֶר

שנשחטו מישראל אחר ישועתו מ"ב אלף איש, וגם בתו מתה, כנאמר (ש"ס יג) : 'וַיִּצְעַק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צְפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לִיפְתָּח מִדּוּעַ עָבַרְתָּ לְהִלָּחֵם בְּבְנֵי-עַמּוּן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרָף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ: וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רֵיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי-עַמּוּן מָאֵד וְאָצֵק אֶתְכֶם וְלֹא-הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם: וְאָרְאָה כִּי-אֵינֶךָ מוֹשִׁיעַ וְאֶשְׁמָה נַפְשִׁי בְּכַפִּי וְאֶעֱבְרָה אֶל-בְּנֵי עַמּוּן וַיִּתְּנֵם ה' בְּיָדִי וְלָמָּה עָלִיתָ אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֵם בִּי: וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת-כָּל-אֲנָשֵׁי גִלְעָד וַיִּלָּחֶם אֶת-אֶפְרַיִם וַיִּכּוּ אֲנָשֵׁי גִלְעָד אֶת-אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ מְנַשֶּׁה: וַיִּלְכְּדוּ גִלְעָד אֶת מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרַיִם וַהֲיָה כִּי יֹאמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבְרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֲנָשֵׁי גִלְעָד הָאֶפְרַתִּי אַתָּה וַיֹּאמְרוּ לָא: וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָמֵר נָא שְׁבֻלֶת וַיֹּאמֶר סְבֻלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחַטוּהוּ אֶל מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בַּעֲת הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף. ולכן לא שייך לומר 'מחיה' על תשועתו.

ועוד יש לבאר, במה שנאמר 'אף מרום', בהקדם למה דידעינן דתיבת 'אף' בכל דוכתא אתי לריבויה (ילקוט וילא ס' טז), והכא יש להתבונן מה הרבותא דאתא לאשמועינן במה שה' מרום. ויש לבאר דהנה הגם דאמרינן (נכסות נה) "אין ממנין פרנס על הציבור אלא א"כ נמליכין בציבור", וכמו שהיה בגין בצלאל (ש"ס קרא ה' בשם בצלאל, א"ל הקב"ה

(ח) מְלִיִּם מַעֲפָר אֱלֹהִים הַפְּלִשְׁתִּים ע"י רָל מַאֲשֶׁפֶת יוֹ

הערות וצינונים

נלחם עמהם, ולא היו יכולים לעזור לו עד שהוכרחו למסור אותו ביד פלשתים, כנאמר (שופטים טו יא - יג): 'וַיִּרְדּוּ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ מִיְּהוּדָה אֶל-סַעֲיִף סֶלַע עֵיטָם וַיֹּאמְרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלֹא יִדְעָתָּ כִּי-מַשְׁלִים בָּנוּ פְּלִשְׁתִּים וּמָה-זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ וַיֹּאמֶר לָהֶם כְּאִשֶּׁר עָשׂוּ לִי בֶן עָשִׂיתִי לָהֶם: וַיֹּאמְרוּ לוֹ לְאַסְרָךְ יִרְדְּנוּ לְתַתָּךְ בִּיד-פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן הִשְׁבָּעוּ לִי פֶן-תִּפְגְּעוּן בִּי אָתָּם: וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֵאמֹר לֹא כִּי-אָסַר נֶאֱסַרְךָ וּנְתַנּוּךְ בְּיָדָם וְהָמַת לֹא נִמְיָתְךָ וַיֹּאסְרֶהוּ בַּשָּׁנִים עֶבְתִּים חֲדָשִׁים וַיַּעֲלֶהוּ מִן-הַסֶּלַע'.

וובאיפה שלמה ציין הכא למה שהובא בחז"ל (ב"ר נט יא) עה"פ (בראשית מט י) 'דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל', כאחד' כיחידו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה, כך שמשון העומד מדין אינו צריך אחרים שיסייעו אותו. ויהי דן נחש עלי דרך', כל החיות מהלכות זוגות וזוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי. וכן הרמב"ן (סג) עמד על מה שהכתוב דמה את שמשון לנחש, והוא בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך.

אמנם נראה לומר בדברי רבינו הכא יש פנים אחרות ממה שהובא בחז"ל

דבר לי אליך ותאמר דבר: ויאמר את ידעת כי-לי היתה המלוכה ועלי שמו כל-ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מה היתה לו'. כי אם ה' לא ירומם את האדם שוא הוא השמת פני העם למלוך את האדם או לרוממו. וכמאמרם (ב"ר נא) על הפסוק (דבר"א א כט) 'והמתנשא לכל לראש' "אמר רב אפילו ריש גרותא (שר הממונה על הנזירות מי ידלה ממנו היום להשקות את שדוהו ומי למחר, ושרה קטנה היא - רש"י ס"ט) משמיא מוקמי ליה" (ומדכחיב לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש ילף לה, כלומר על ידן המתנשא לכל דבר, אפי' לגרנותא לראש, הוא על פין - רש"י ס).

ד. השפלים מאד והם בחינה אחרונה עד לעפר, כמ"ש (ישעיהו ט יא): 'אָרְם מְקַדָּם וּפְלִשְׁתִּים מְאַחֵר וַיֹּאכְלוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל בְּכָל-פֶּה בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אָפוּ וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה'. ונהנה יש לציין כי מפרשי המקרא (סג) ביארו את מה שנאמר 'ופלשתים מאחור' על מקומם שהיו במערבה של ארץ ישראל; אמנם רבינו מבאר ע"ד הרמז ד'אחור' מורה על מה שהם מושפלים מאוד, והבחינה האחרונה של השפלות הוא עפר.

ה. ונקרא 'דל' מפני שלא היה לו עוזר ותומך מבני ישראל [ומי שאין לו רעים נקרא 'דל' כנאמר (מש"ל טז ד) 'הוֹן יִסִּיף יָרֵעִים רָבִים וְדָל מִרְעִיהוּ יִפְרֹד'] אלא הוא בעצמו

שהתאו להשיב את הארון
אל מקומו. ודוד המלך זכה

אֲבִיוֹן

את עם ישראל
שהיו בבחינת

יָרִים

היכן שהעמידו
את ארון ה'ִי

לְהוֹשִׁיב - עִם-נְדִיבִים
הם
האבות־על - לשבת בנו זכה
כִּסֵּא

הערות וצינונים

17. היושב ב'אשפה' הוא יותר גרוע מהיושב ב'עפר', כי הסיבה שהאדם נאלץ לשבת ב'עפר' הוא בשל היותו חסר כל טוב שאין לו על מה לסמוך עד שירד לעפר. אבל היושב באשפה הוא גרוע ביותר שהוכרח לישב במקום הטינופת ואין לאל ידו להצילו משם. נראה שכונות רבינו לומר דהגם שישבה ב'עפר' אין האדם מעונין בה, אך יתכן שבמצב מסוים הוא יבחר לשבת שם 'ירד לעפר', משא"כ אשפה אין בה גם הסכמה של בדיעבד, אלא הכרח גרידא. ולכן גלות הארון בידי פלשתים נרמז ל'אשפות', כי הוא דבר בזוי ביותר לעם ישראל].

18. כנאמר (שמואל א ה): 'וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבֹאֵהוּ מֵאֲבֵן הָעֵזֶר אֲשֶׁר־יְהוָה: וַיִּקְחוּ פְלִשְׁתִּים אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבִיאוּ אוֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן וַיַּצִּיגוּ אוֹתוֹ אֶצֶל דָּגוֹן'.

19. כמוכא בזה"ק (ח"ג יט): "להושיבי עם נדיבים, מאן 'נדיבים'? אלין אבהן כדכתיב (תהלים מו) נדיבי עמים נאספו". [ובתלמודין מוסב התואר 'נדיב' על אברהם אבינו ע"ה (מגילה ג) 'בת נדיב' - בתו של א"א שנקרא נדיב שנאמר (תהלים עט) 'נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם'. והאבות היו רגלי

והרמב"ן, דבעוד שלפום דבריהם מה שמשוון נלחם 'יחידי' זה בטא את מעלתו וגדולתו, היינו שאינו נזקק לשאר מסייעים. אבל רבינו רוח אחרת היתה עמו, דממה שהמשילו ל'דל' שאין לו רעים, והוסיף שלא היו יכולים לעזור לו, משמע דענין זה מורה על פחיתותו, דאל"כ למה יקרא 'דל'. ואולי י"ל דשני ההבנות הם אמת (ואין דנני ריטו סמיכה למה שחזקנו בזה) דהן אמת דמשוון יצא לבדו להלחם, בהבדל משאר שופטים, אלא שזה עצמו שהיה יחידי גרם לבסוף למה שנהיה 'דל', היינו שמעלתו גרמה בסוף לחסרונו, כי לרום מעלתו לא היה בידי אחרים לסייעו].

והנה מה שמשוון זכה ללחום עם פלשתים, הוא בהתאם למה שנאמרו על שבטו - שבט דן 'הי דן נחש עלי דרך' ובחז"ל (סוטה ט) עמדו על כמה הקבלות שבין ה'נחש' ל'שמשון', 'מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו כך שמשון' וכו' יעו"ש. והנחש עפר לחמו, כנאמר (בראשית ג ט): 'וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים | אֶל-הַנָּחַשׁ כִּי עָשִׂיתָ זאת אָרוּר אָתָּה מִכָּל-הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל-גִּחְוֹנְךָ תֵּלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל-יְמֵי חַיֶּיךָ. וְלָכֵן שִׁמְשׁוֹן הִנְמַשֵּׁל לְנַחֲשׁ אֶכַל אֶת הַפְּלִשְׁתִּים הַנִּמְשָׁלִים לַעֲפָר.

כָּבוֹד - כסאו
יִנְחֹלֶם וכן
לִיתְהוֹל מִצָּנֶי - משפטי ה'
אֶרֶץ - היא חו"ל, וזה ניתן
לראשי הגלויות שבבבל, ויִשְׁתַּחֲוֶה
עֲלֵיהֶם תִּבֵּל - היא א"י^כ המתקיימת על
עמוד התורה^כ, ע"י צאצאי הלל

הערות וצינונים

המרכבה [כמובא בחז"ל (ב"ר פמ"ו א'): "אמר ר"ל, האבות הן הן המרכבה, שנא' 'והנה ה' נצב עלי'"] (בגמ' סו"ט) והקב"ה עשה לדוד רגל רביעי במרכבה [כמובא בזהר (מ"א רמז): "אבהן אינן רתיכא קדישא ורתיכא לאו פחות מארבע, ותנינן קב"ה אחבר למלכא דוד בהדיהו ואתעבידו רתיכא שלימתא], וזה אומרו 'להושיב עם נדיבים' - היינו עם אבות העולם.

מ. וכדרשין (פסחין ה'). "לא יסור שבט מיאודה" - אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט, ומחוקק מבין רגליו - אלו בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים".

מא. ע"ד אומרו (משלי כט ד) 'מלך במשפט יעמיד ארץ', ומשפט הוא עמוד העולם [רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין על האמת ועל השלום (אבות סוף ב')] ועליו הוא מצוקי ארץ.

מב. וכדאיתא בספרי (ר"פ עקב): "וכן אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קודם את חבריו, ארץ ישראל שהיא חביבה מכל נבראת קודם לכל, שנאמר (משלי כ טו) 'עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחֻצוֹת וְרֹאשׁ עֲפָרוֹת תִּבֵּל' ארץ' - אלו שאר ארצות, ו'חוצות' אלו מדברות ו'ראש עפרות תבל' - זו א"י, שנאמר 'משחקת בתבל ארצו, למה נקרא שמה 'תבל' ע"ש תבלין שבתוכה זו תורה".

מג. כי א"י עומד על אבן השתיה, ועליו היה עומד הארון, ובו היה תלוי קיום הארץ.

המרכבה [כמובא בחז"ל (ב"ר פמ"ו א'): "אמר ר"ל, האבות הן הן המרכבה, שנא' 'והנה ה' נצב עלי'"] (בגמ' סו"ט) והקב"ה עשה לדוד רגל רביעי במרכבה [כמובא בזהר (מ"א רמז): "אבהן אינן רתיכא קדישא ורתיכא לאו פחות מארבע, ותנינן קב"ה אחבר למלכא דוד בהדיהו ואתעבידו רתיכא שלימתא], וזה אומרו 'להושיב עם נדיבים' - היינו עם אבות העולם.

מז. וכמו שנאמר לדוד המלך (שמואל ב' טו) 'וַיִּנָּאֶמְן בְּיָתָהּ וּמִמְלַכְתָּהּ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ כְּסָאָךָ יִהְיֶה נֶכֶן עַד עוֹלָם', [וכתב המלבי"ם (טז) וז"ל: "הנה נאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך, ר"ל בהיות שנקרא שמך עליו והוא שכל צדקתך כענין (ישעיה נח ט) והלך לפניך צדקך, ע"כ הוא נאמן ולא יסור בשום פעם. וכן הגם שהכסא יופסק לפעמים בעתי הגלויות בכ"ז לא יופסק לעולם, ואם יופסק כסא בניך לא יופסק כסאך, ע"ד שפירשתי מ"ש (מסליס פט, ה) ובניתי לדוד ודור כסאך שכסא דוד עומד שישב עליו המלך דוד בעצמו לימות המשיח שהוא דוד עצמו, וז"ש כסאך יהיה נכון עד עולם". ולכן נאמר הכא 'ינחילם' בלשון רבים, כי

(ט) רַגְלֵי חֲסִידוֹ חֲסִידוֹ יִשְׁמְרוּ בַּגְלוֹת וְרַשָּׁעִים

אלו 'החרש והמסגר' ידו ידמו בחדם אור היום
בבקש על זה בחדם אור היום
בבקש על זה בחדם אור היום

נעשה כאלם והוכרח לבסוף לעשות יקר למרדכי

הערות וצינונים

והחזירם בשלום לירושלים, וכמובא כל זה בנבואת ירמיהו (ימיה מ) 'הֲרָאֲנִי ה' וְהִנֵּה שְׁנֵי דוֹדָאֵי תְּאֲנִים מוֹעֲדִים לִפְנֵי הַיֵּכָל ה' אֲחֵרֵי הַגְּלוּת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל אֲתִיָּכְנִיחוּ בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ-יְהוּדָה וְאֶת-שְׁרֵי יְהוּדָה וְאֶת-הַחֶרֶשׁ וְאֶת-הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַם וְיָבֹאֻם בְּכָל: הַדּוֹד אֶחָד תְּאֲנִים טְבוֹת מְאֹד כְּתָאֲנִי הַפְּכֻרוֹת וְהַדּוֹד אֶחָד תְּאֲנִים רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא-תֵאכְלֶנָּה מֶרֶע: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי מֶה-אֶתָּה רֹאֵה יְרֻמִּיחוּ וְאָמַר תְּאֲנִים הַתְּאֲנִים הַטְּבוֹת טְבוֹת מְאֹד וְהַרְעוֹת רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא-תֵאכְלֶנָּה מֶרֶע: וַיְהִי דָבָר ה' אֵלַי לֵאמֹר: כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּתָאֲנִים הַטְּבוֹת הָאֵלֶּה כְּנֶ-אֶפִיר אֶת-גְּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי מִן-הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה: וְשִׁמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וְהִשְׁבַּחְתִּים עַל-הָאֶרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהְרֵס וְנִטְעַתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ: וְנִתְּתִי לָהֶם לֵב לְדַעַת אֶתִּי כִּי אֲנִי ה' וְהָיִיד לִי לְעַם וְאֲנִכִּי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי-יִשְׁבּוּ אֵלַי בְּכָל-לְבָבָם.

מז. [נהנה רבינו הוסיף וכתב וז"ל: "ונגד רבים ביד מעטים הורה במלת 'איש' איש פרטי והמעט כאחד נחשבו", עכ"ל. נראה מלשונו דבא לרמוז כי אומרו 'גבר איש' בלשון יחיד בא לרמוז על נצחונם של החשמונאים שהיו בבחינת יחיד,

מז. שהקב"ה שמר עליהם בגלות בכל והחזירם בשלום לירושלים, וכמובא כל זה בנבואת ירמיהו (ימיה מ) 'הֲרָאֲנִי ה' וְהִנֵּה שְׁנֵי דוֹדָאֵי תְּאֲנִים מוֹעֲדִים לִפְנֵי הַיֵּכָל ה' אֲחֵרֵי הַגְּלוּת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל אֲתִיָּכְנִיחוּ בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ-יְהוּדָה וְאֶת-שְׁרֵי יְהוּדָה וְאֶת-הַחֶרֶשׁ וְאֶת-הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַם וְיָבֹאֻם בְּכָל: הַדּוֹד אֶחָד תְּאֲנִים טְבוֹת מְאֹד כְּתָאֲנִי הַפְּכֻרוֹת וְהַדּוֹד אֶחָד תְּאֲנִים רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא-תֵאכְלֶנָּה מֶרֶע: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי מֶה-אֶתָּה רֹאֵה יְרֻמִּיחוּ וְאָמַר תְּאֲנִים הַתְּאֲנִים הַטְּבוֹת טְבוֹת מְאֹד וְהַרְעוֹת רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא-תֵאכְלֶנָּה מֶרֶע: וַיְהִי דָבָר ה' אֵלַי לֵאמֹר: כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּתָאֲנִים הַטְּבוֹת הָאֵלֶּה כְּנֶ-אֶפִיר אֶת-גְּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי מִן-הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה: וְשִׁמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וְהִשְׁבַּחְתִּים עַל-הָאֶרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהְרֵס וְנִטְעַתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ: וְנִתְּתִי לָהֶם לֵב לְדַעַת אֶתִּי כִּי אֲנִי ה' וְהָיִיד לִי לְעַם וְאֲנִכִּי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי-יִשְׁבּוּ אֵלַי בְּכָל-לְבָבָם.

מז. וכמפורש כל זה במגילת אסתר (פיק 1).

(י) יְהוָה יִתְּנוּ

- יסבר מעצמו
מלכות אדום

מריבו מְרִיבֵי

שהוא מריב
תמיד עם ה'

הערות וצינונים

לפי שמפררים ומרצצים בתוכה הענבים כשדורכים אותם, והמשיל הרשעים כאלו הם ענבים בגת והאל דורכם, ומה שאמר 'לכדי ואין איש אתי', רוצה לומר שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות, וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש. גם 'מהעמים אין איש' - לעזרתי להנקם באויבי ישראל כי כולם היו אויביהם ובכולם אעשה נקמה. לפיכך 'אדרכם באפי' - שיש לי עליהם על שהרעו לישראל שהגליתים ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה".
ובילקוט עובדיה (ס' מקמט) מובא: "אוי למלכות רביעית שהקב"ה נוקם בעצמו ממנה. במצרים פרע ע"י מלאך 'וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים' (נמדנר כ), באשור 'ויצא מלאך ויך במחנה אשור' (מלכים ב' יט), במדי ע"י מרדכי ואסתר, בין ע"י מתתיה ובניו, אבל בהם אין פורע ממנה אלא אני בעצמי".

מח. כמו שמופיע בפתרון חלומו של נבוכדנצר ע"י דניאל (דניאל ב' ז' - לד) 'הוא צלמא ראשה דידהב טב (ראשו של טוב - מלכות צלל), חדוהי ודרעוהי די כסף (חזהו וזרועותיו של כסף - מלכות פרס), מעוהי וירקתה די נחש (נשט וירכותיו של נחש - מלכות יון): שקוהי די פרזל ורגלוהי מנהון מנהין די פרזל ומנהון ומנהין די חסף (שוקיו צלל, רגליו יש מהם צלל ויש מהם חסף - מלכות אדום): חזוהי הוית

וכאומרו 'כי האיש הפרטי והמעט כאחד נחשבו' (היינו שהמעט נחשב כאחד). ולפי זה בא הקרא לומר 'כי לא בכח יגבר איש' המעט - אלו החשמונאים את הרבים - הם היוונים, כי באמת למעט אין כח ביחס לרוב וכמו שאנו אומרים 'מסרת גבורים ביד חלשים', אלא כי נצחונם היה 'ברצות ה' דרכי איש'.

מז. ואמר ה' לאמר שהשי"ת בעצמו ילחם עמו, כמ"ש (ישעיהו סג) 'מִי־יָהּ בָּא מֵאֲדוֹם חֲמוֹץ מִבְּצָרָה זֶה הָדוּר בְּלָבוֹשׁ צֹעָה בָּרֵב כַּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְדוּעַ אֲדָם לְלָבוֹשׁ וּבְגָדֶיךָ כְּדוֹךְ בְּגָת: פֹּרָה לְדַרְכֵי לְבָדִי וּמַעֲמִים אֵין־אִישׁ אֲתִי וְאֶדְרָכֶם בְּאִפִּי וְאָרְמָסֶם בְּחֻמֹּתַי וְיִזְ נִצָּחֶם עַל־בְּגָדִי וְכָל־מַלְבוּשֵׁי אֶגְלָתַי' ופירש הרד"ק (ס' וז"ל: "מי זה בא מאדום - נבואה זו על חורבן אדום העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע, והמשיל האל יתברך המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה, והוא עונה 'אני מדבר בצדקה', כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע, כלומר רב כח להושיע ישראל כי בחורבן אדום תהיה ישועת ישראל... פורה - והנה האל כעונה לשואלין ואמר 'פורה דרכתי לבדי', הגת נקרא 'פורה',

יהוה

ואחר מלחמת
גוג ומגוג

בשמים ירעם

זהו גוג
ומגוג

עליו עלי

הערות וצינונים

עמהון שאר עמין, וזמין קב"ה לאתפרעא
מנייהו באתגלייא, סחריני ירושלם. הה"ד,
וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי את כל
העמים אשר צבאו על ירושלם. אשר
יצבאו לא כתיב, אלא אשר צבאו. כדן
כתיב, וכרב גאון תהרוס קמיה, ודא
לזמנא דאתא משיחא, כתיב, ושירתא
דא שירתא דעלמין היא". ונראה בכוונת
רבינו כי הגם שאדום נלחמו עם ישראל
בד' זמנים שונים, אכ"ז ישפוט אותם
בחדא מחתא.

ג. כמו שהובא לעיל (פ"ג) שבא להלחם
בד' זמנים עם ישראל.

נא. פירוש 'עליו' – על הראש של מריבו
'ירעם ה' בשמים', כמ"ש (זכריה י"ג) 'והיה
ביום ההוא תהיה מהומת ה' רבה בהם
והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד
רעהו'. ודרשו חז"ל, שכל מקום שנאמר
'מהומה' המדובר הוא על מהומת רעמים
[כדאיתא ברש"י (שמות י"ד)]: "ושנינו
בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי
הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה,
הרעמת קול הוא, וזה אב לכולן (שמואל א'
י') וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים
ויהומם", והשי"ת מהשמים ילחם עמהם
באופן שיהיה בו 'מהומה רבה' (וזה אומרו
הבא 'ירעם ה' בשמים'), וכמ"ש (יחזקאל ל"ח י"ח):
'והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על-

(וזה הי"ת) עד די התגזרת אכן (אשר נחמסה
ונבלה אכן אחת) די-לא בידין (אשר לא נדיס כי
אס מאליה) ומחות לצלמא (והסכה אס הנורה) על-
רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון'.
והינו דבעצם מה שהיא נפלה מאליה
ולא ע"י מכת יד, רומז למה שהמפלה
תהיה מאת ה' לבדו, וכן כתב המצודות
(ס"ט מה) וז"ל: "ר"ל הדבר הזה מרומז
בעבור מה אשר ראית אשר מן ההר נכרת
אבן מעצמה אשר לא בידי אדם וכתתה
את הברזל וכו' כי כן תהיה מלכות
המשיח שתבא לא בחיל ולא בכח כי
אם מעצמה בהגעת הזמן, והיא תכלה כל
העובדי כוכבים ומזלות אשר לא קבלו
עליהם עול המקום". וזהו מה שביאר
רבינו כי המפלה של אדום תהיה ע"י
השי"ת עצמו].

מ. אומר 'מריבו' בלשון רבים ירמוז
למה שהובא בחז"ל (זכר מ"ג ז' ס"ג) אע"פ
שכ"א הרע בשעתו לישראל, אפילו
הכי לעתיד לבוא אוסף את כולם
אנדרינוס ואספסינוס וכו' וילחם עמהם
כולם יחד, וז"ל (ס"ג): "רבי אבא אמר
משמיה דרב ייסא סבא, והכי אר"ש,
זמין קב"ה לאחייא לכל אינון מלכין,
דעקו לישראל ולירושלם, לאנדריאנוס,
לופינוס, ונבוכדנצר, ולסנחריב, ולכל
שאר מלכי עמין, דחריבו ביתיה,
ולשלטא לון כקדמיתא, ויתקנשון

יִדִּין - אֶפְסֵי-אֶרֶץ וְיִתְּנֵהוּ לְמַלְכוֹ ז'ה משיח
ישפוט את כל הגוים ב' בן יוסף ז'

וְיָרֶם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ ז'ה משיח
בן דוד ז'

הערות וצינונים

גד. כנאמר (סהלס קלג ז') 'שם אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְדוֹד עֲרֻכְתִּי נֵר לְמְשִׁיחִי. ו'קרן' הוא כדי להורות על חזקו ותוקפו. ובחז"ל (א"כ"ר ז ז) מובא שהיו לעם ישראל עשר קרנות והן הלכו בשבי אצל אדום, וזה מרומז בחלומו של דניאל (ד"ל) במה שראה שיש לחיה הרבעית (המשולה לזאוס) ו'קרנין עשר לה', ולעת הקץ יחזרו הקרנות לישראל, כמ"ש (סהלס טז) 'קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק', וזהו 'וירם קרן משיחו' במהרה בימנו אמן סלה.

[שם בחז"ל: "גדע בחרי אף כל קרן ישראל, עשר קרנות הן, קרנו של אברהם, קרנו של יצחק, קרנו של יוסף, קרנו של משה, קרנה של תורה, קרנה של כהונה, קרנה של לוי, קרנה של נבואה, קרנו של בית המקדש, קרנו של ישראל, ויש אומרים קרנו של משיח, קרנו של אברהם, שנא' (ישעיהו ט) 'כרם היה לידידי בקרן בן שמן', קרנו של יצחק, שנא' (בראשית כג) 'נאחז בסבך בקרניו', קרנו של יוסף, שנא' (דברים לג) 'וקרני ראם קרניו', קרנו של משה, דכתיב (שמות לד) 'כי קרן עור פניו', קרנה של תורה, דכתיב (מקוק ג) 'קרנים מידו לו', קרנה של כהונה, דכתיב (סהלס קיז) 'קרנו תרום כבוד', קרנה של לוי, שנא' (ד"ה א טז)

אֲדַמַת יִשְׂרָאֵל נָאֻם אֲדֹנֵי ה' תַּעֲלֶה חֲמַתִּי בְּאֶפְסֵי: וּבִקְנֹאתִי בְּאֶשְׁ-עֲבָרְתִּי דְּבִרְתִּי אִם-לֹא בְיוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אֲדַמַת יִשְׂרָאֵל: וְרַעֲשׂוּ מִפְּנֵי דְגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיֵּית הַשָּׂדֶה וְכָל-הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל-הָאָדָמָה וְכָל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה וְנִהְרְסוּ הַהָרִים וְנִפְּלוּ הַמְּדֻרְגּוֹת וְכָל-חֹמֶה לְאֶרֶץ תְּפוֹל: וְקִרְאֹתִי עָלָיו לְכָל-הָרִי חֲרֹב נָאֻם אֲדֹנֵי ה' חֲרֹב אִישׁ בְּאֹחֵי תַּהֲיָה: וְנִשְׁפָּטְתִּי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְכֶסֶם וּבְשֵׁם שׁוֹטֵף וְאִבְנִי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ וְגִפְרִית אֶמְטִיר עָלָיו וְעַל-אֶפְרָיִם וְעַל-עַמֻּמַּיִם רַבִּים אֲשֶׁר אֹתוֹ: וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנִוְדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.

גב. כמ"ש (יזא ד יז) 'יעורו ויעלו הגוים אל צמק יהושפט כי שם אשב לשפוט את כל הגוים מסביב'. ונראה שבזה בא לידי ביטוי מה שנאמר בסוף מלחמת גוג ומגוג וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנִוְדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'. כי ע"י המשפט מתגדל ומתקדש שמו וכדאמרין 'המלך המשפט'.

גג. וכנגד מה שיוסף נמשל לשור בכור שורו הדר לו, לכן יתן לו ה' עוז - כח שהוא התכונה של השור ו'בהם עמים ינגח'.

הערות וצינונים

קדמה תלת' וכתוב בתריה 'וקרניא עשר מינה מלכותה עשרה מלכין יקמון ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמיא ותלתא מלכין יהשפל', וכשישראל עושין תשובה הקדוש ברוך הוא מחזירן למקומם הה"ד (פסלים עה) 'וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק', הקרנות שגידע צדיקו של עולם, אימתי הוא מחזירן למקומם לכשירומם הקדוש ברוך הוא קרן משיחו, דכתיב (ש"פ ב) 'ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו', וכיון שחטאו ניטלו מהן הה"ד גידע בחרי אף כל קרן ישראל, וניתנו לאומות העולם הה"ד (דניאל ו) 'ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלה מן

'כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן', קרנה של נבואה, דכתיב (ש"פ ב) 'רמה קרני בה'', קרנו של בית המקדש, דכתיב (פסלים כג) 'ומקדשי רמים עניתי', קרנו של ישראל, שנא' (פסלים קמח) 'וירם קרן לעמור', ויש אומרים קרנו של משיח, שנאמר (ש"פ ב) 'ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו', וכולן היו נתונות בראשן של ישראל, וכיון שחטאו ניטלו מהן הה"ד גידע בחרי אף כל קרן ישראל, וניתנו לאומות העולם הה"ד (דניאל ו) 'ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלה מן

נספח

אמירת 'ותפלל חנה', לפני תפילת שחרית

הרוצה בתשובה, 'מוריד שאול ויעל' - המרבה לסלוח. 'שמחתי בישועתך' - גואל ישראל. 'מקימי מעפר דל' - רופא חולים. 'שבעים בלחם' - מברך השנים. 'רגלי חסידיו ישמור' - מקבץ נדחי עמו ישראל. 'ה' ידין אפסי ארץ' - אוהב צדקה ומשפט. 'ורשעים בחשך ידמו' - מכניע זדים. 'ויתן עוז למלכו' - בונה ירושלים. 'וירם קרן משיחו' - את צמח דוד. 'ואין צור כאלהינו' - שומע תפלה. 'אל תרבו תדברו גבוהה' - שאותך לבדך ביראה [נעבוד]. 'יצא עתק מפיכם' - הטוב שמך ולך נאה להודות. 'ויתן עוז למלכו' - עושה השלום. הרי שמונה עשרה ברכות שהתפללה".

והגר"י יצחקי (סדור אהלי יעקב לר"ה סו.) הביא שיש הנוהגים לומר 'ותתפלל חנה' קודם תפלת שחרית, לפי שבו כלולים כל הח"י ברכות כדאיתא בחז"ל [והוסיף,

איתא בחז"ל (ברכות 6.) : "אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: 'וחנה היא מדברת על לבה' - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. 'רק שפתיה נעות' - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. 'וקולה לא ישמע' - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו. 'ויחשבה עלי לשכרה' - מכאן, ששכור אסור להתפלל". חזינן כי מצורת התפילה של חנה ילפינן כמה דינים בהלכות תפילה.

ועוד מובא בחז"ל (ילקוט שמואל א רמז פ) כי בתפלתה של חנה מרומזים שמונה עשרה הברכות שבתפלת העמידה, הנאמרים שלוש פעמים דבר יום ביומו: "רמה קרני בה" - מגן אברהם. 'ה' ממית ומחיה' - מחיה המתים. 'אין קדוש כה' - האל הקדוש. 'כי אל דעות ה'" - אתה חונן. 'ונכשלים (נעוּס) אזרו חיל' -

שבר"ה הוא אף מענינא דיומא, כדאיתא (נרוט כט.) 'הני תשע דר"ה כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה, דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה', ובירושלמי (סס פ"ד ה"ג) מסיים: "וכתיב בסופה 'ה' ידין אפסי ארץ', הרי שמדבר ביום הדין".

והגר"א חאביליו (עמוד הממד לג): הוסיף עוד טעם לשבח: "ואפשר שהוא ג"כ כדי להעלות בזכרוננו גדולותיו ית' שהוא משפיל ומרים ומשמח בישועתו לחסור"י מחסר"א, וכמו ששמח לחנה שנתן לה בן שנתקבלה תפלתה, באופן שיבא האדם בלב שלם להודות לו ולברך בשמו יתברך; וכן לכרות החיצונים שמעכבים התפלה, כמו שסימה חנה בתפלתה 'ה' יחתו מריביו עליו בשמים". והגר"י רקח (שעי תפלה י:) זכר לדבריו.

ונראה להוסיף עוד טעם באמירת פסוקים אלו לפני התפילה, והוא לפי מה שעמד במצודות על לישנא דקרא 'ותתפלל חנה

ותאמר', דלכאורה תיבת 'ותאמר' מיותרת, וכתב: "עצם התפלה הוא בסוף אמריה, ובתחלה סדרה שבחו של מקום, ולזה נאמר ותאמר". היינו שהאמירה נסובה על שבחו של מקום, וכ"כ שם המלבי"ם כי ט' הפסוקים הראשונים עוסקים בשבחו של מקום, והוא בהתאם למה דאיתא בחז"ל (נרוט לג.) יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ואולי יש מקום לומר, כי זה עוד טעם למנהג אמירת פסוקים אלו לפני התפלה, כחלק מאמירת שבחו של מקום לפני התפלה. (והגם כי ניסודו אנו מקיימים עין זה באמירת 'פסוקי דזמרה' הנאמרים בין 'ברוך שאתמר' ל'ישתבח' לפני עיקר התפלה היינו העמידה. אך היות כי גם אמירת פרשת העקדה והקרינות נמשכת כחלק מהתפלה, ע"כ נהגו ליחד גם להם דברי שבת לפני אמירתם).

ועוד הביאו למנהג זה הגר"א כלפון בספרו לקט הקציר (עמ' נא), וכן העיד על המנהג בספר כתר שם טוב (ח"א עמ' ז) וכתב, שכן נהגו באר"י בסוריא בתורכיה ובמצרים לומר פסוקים אלו לפני התפלה, וכן מנהג מרוקו (עטרת אבות

דרך תחנונים. וי"א שאין לחוש כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה". ושם הרב עצמו (נצרכי) כתב שההלכה כסברא ראשונה כיון שהביאה מרן בסתם. אמנם בחקרי לב (סי' ט) ס"ל שעיקר הדין היא כסברא בתרא ולא אמרינן הכא 'הלכה כסתם', וזה מדויק ממה שסיים מרן בלשונו 'ונכון לחוש לסברא ראשונה', משמע חששא בעלמא אבל לא מעיקרא דדינא. ויתכן שזה היה המנהג הקדום אצלם, ולכן פסוקים אלו הודפסו אצלם לפני ברכות התורה. [אלא שחובה לציין, שהמנהג היום שלא לומר שום דבר גם דרך תחינה לפני ברכות התורה].

אלא שלמרות כל הטעמים שכתבו האחרונים בשבח אמירת 'ותפלל חנה' לפני התפלה, הא מיהת אין ידוע מי תקן מנהג זה ומהיכן שורשו (נמצא רק לע"ע נסדורים שהודפסו לפני כמה מאות שנים בלנד), וכן העיר על זאת בכתר שם טוב (ס).

פ"ג ה"ו), ובספר עלי הדס (פ"ג ס"ב) כתב, שכן מנהג יהודי תונים, והביא שם דנראה שפסוקים אלו אינם שייכים לגוף התפלה אלא לאמירת הבקשות שנהגו לאמרם קודם התפלה. וכן הביא הגר"א חמוי (נסדורו צ"ת דין לר"ה מו:) לומר פסוקים אלו אחר גמר הבקשות ולפני ברכות השחר והתורה (וכן מופיע בנסדור 'אהלי יעקב' שז"ן לעיל).

והחיד"א (יוסף אומן סו) כתב ע"ז וז"ל: "וזה שנים בבואי לערים האל ראיתי שאומרים פסוקים קודם הברכות כגון ותתפלל חנה וכו' קודם ברכת התורה וכך נדפס בקצת סידורים ואמרתי להם כי לא נכון לעשות כן נגד הש"ע. ובתחילה יאמרו הברכות וברכת התורה ואח"כ יאמרו כל הפסוקים שרוצים", עכ"ל. (אלא שיש לציין, שאמנם הרב ז"ל זכר כהן את אמירת 'ותתפלל חנה', כדי נסבה, אבל לא מצינו לו בשאר ספריו שכתב או הזכיר המנהג להדיא). והנה הערת החיד"א הוא ממה שנפסק בשו"ע (מו ט) "לא יקרא פסוקים קודם ברכות התורה אע"פ שהוא אומרם

היה נהג (אז), אלא שיש לדון האם ע"ד האמת יש מניעה מלאומרו, כי הגם שידוע שעל דרך הח-ן אין מקום להוסיף דבר על סדר התפלה. אמנם כאן שהדבר נאמר לפני התחלת התפלה ולא כחלק ממנה, אלא כגמר הבקשות הנאמרים לפניה, אולי אין מניעה לאומרה גם ע"ד הסוד, וסוד ה' ליראיו].

ועוד נהגו (לפי מה שמוצא בסידורים הישנים) לדלג בשבת ויו"ט על הפסוק 'אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי', וגו'. ויתכן בטעם הדבר, כי אין מתאים לומר בימים אלו 'כי אשב בחושך'. ויש שנמנעו מלאומרו בשבת כל עיקר (נהגו העם עמ' מג', דרך אר"ץ עמ' נב' שכן מנהג ארס נוצא, אלא שהעיר שהמנהג כעת לאומרו גם בשבת ויו"ט).

מיהו יש שנהגו שלא לאומרו מעולם (מהר"ע דגור צסידור 'כיפור תמים' בגדלד מרס"ח). וכן פסוקים אלו נפקד מקומם לפי נוסח אשכנז, וכן בנוסח ספרד לא הוזכר אודותם, זולת מה שנמצא (לע"ע) במנהגי קומרנא (עמ' ו) כי לרבים המהרי"ט היה כתוב על קלף כמה תפלות וקטעים מתיקוני הזהר, וביניהם 'ותתפלל חנה', והיה מתפלל מתוכו לפני התפלה.

ויש שהעירו כי לפי נוסחת רבינו האר"י אין מקום לאומרם, והוא לפי מה שהובא בשער הכוונות (ד"א ע"ג) שבסיום ברכת התורה היה עוסק בתורה ומתחיל התפילה מפרשת העקידה דווקא. [אמנם יש לציין שאין התייחסות בדברי האר"י או תלמידו המהרח"ו לעצם המנהג (אולי כי לא

ברכה לראש משביר

יעמוד על הברכה והתהילה
איש תבונות נעים הליכות
רודף צדקה וחסד מוקיר רבנן ותלמידהון

מר אמיר בן ננו הי"ו

אשר נדבה רוחו להוֹזִיל מהונו
להוצאת הקונטרס באופן נאה ומתוקן
להצלחת בניו חביביו

יגל וינאי בני חגית הי"ו

שיזכו לגדול לתורה ומידות טובות
בדרך ישראל סבא

זכות רבינו הגר"א

תעמוד לו ולבני משפחתו בזה ובבא
לשפע ברכה והצלחה
ויזכה הוא וזוגתו תחי'
לרוות מיוצאי חלציהם נחת דקדושה
ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו
לעבודתו ית'

לזכרון עולם בהיכל ה'

מוקדש לעילוי נשמת

ר' שמואל בן שפרה ושלמה כהן ז"ל

יצחק בן שלמה ואסתר ז"ל

רבי בן אסתר ז"ל

יגאל בן משה וציפורה ז"ל

חי רוג'ר בן נוסה ופרג' זמוס ז"ל

מרים בת מרדכי ע"ה

אירן בת שלום וכוכבה ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

